

CULTURA CREȘTINĂ

revistă lunară

Redacția și Admini-
strația:
Blaj (Transilvania).

Abonamentul:
Pe an . . . . 40 lei.
Pe șase luni. 20 lei.

Redactor responsabil:
Dr. Victor Macaveiu
BLAJ.

Actualități.

Mai multă lumină!

Chestia concordatului ce este a se încheia cu Roma, nu a încetat încă să preocupe opinia publică. În parlament, prin întruniri și în presă, fiecare — chemat sau nu — ține să-și spue părerea. Partidele de guvernământ au luat și ele poziție, fiecare conform temperamentului său, și atât, cât au putut și de ce este vorba.

Confesiunile au intrat și ele în horă. Anumite confesiuni s'au aruncat în luptă, cu toată patima ce au pus totdeauna în polemică, și cu speranța, că pot rezolva problema, prin afirmațiuni inezacte, ori denaturând adevărul.

În această atmosferă se negociază concordatul. Dl. Ministru al afacerilor străine a declarat în Senat, că majoritatea celor ce se agită în contra concordatului sunt de bună credință, induși în eroare de o mână vrășmașă. Este, prin urmare, o datorie creștinească și patriotică, să luminezi pe omul de bună credință, doritor să știe cum stă într'adevăr lucrul.

În folosul acestora luăm condeiul azi în mână. Vom vorbi ca români, fără de cea mai mică preocupare confesională, călăuziți numai de ideea de stat și de datoria ce are orice om de omenie, să spue lucrurile pe șleau, fără de răutăcioasă meșteșugire.

În vechime, Statele au fost stăpânite de ideea că, în hotarele unei țări, trebuie să domnească o singură religie. Oamenii erau încă sugestionaji de acel principiu de drept roman, care zice *cujus regio, ejus religio*. Spre a se potrivi acestei maxime, împărații romani au persecutat creștinismul,

până la Constantin cel Mare. Tot în temeiul maximei acesteia regii Angliei osândeau la moarte pe catolici, mai târziu, așa cum regii Spaniei au isgonit din țara lor pe mauri și pe ovrei, ori Franța a expulsat pe hughenoți sub Ludovic XIV, și pe călugări sub Combes. Rusia, până în ultimile clipe ale țarismului, cu concursul lui Pobiedonescef și a lui Rasputin, a continuat să aplice acest sistem în folosul pravoslaviei schismatice.

Nu se poate tăgădui revoluțiunii franceze din 1789 meritul, de a fi proclamat, cea dintâi, principiul de utilitate practică, că statele au datoria să protegăuiască și să supravegheze toate confesiunile împărtășite de cetățenii lor, fără ca să facă nici un fel de deosebire între ele. Păcat numai că, foarte curând, cârmuitorii celei dintâi republici franceze au uitat de principiul acesta, și au încercat să impue concetățenilor lor religii de operetă, persecutând creștinismul. Napoleon a pus însă capăt acestor sinistre glume; și a dat astfel Franței unitatea desăvârșită, acordând absolut aceleași drepturi și cerând aceleași servicii, atât catolicismului, cât și protestantismului, și mosaismului. Ca să ajungă la acest fericit rezultat, el a încheiat un nou concordat cu Papa.

Biserica catolică, în deosebire de celelalte confesiuni, constituie o societate perfectă, tot atât de perfectă ca și statele. Capul Bisericii, tocmai ca și un cap de stat, promulgă legi, care obligă pe toți creștinii cari stau în legături duhovnicești cu Roma. Cum capul statului are dreptul să numească pe slujbașii statului, potrivit legilor civile, așa capul Bisericii denumeste pe slujitorii bisericești, în conformitate cu legile eclesiastice. Dar fiindcă Biserica catolică se compune din nenumărate biserici locale și naționale, pentru bunul mers al trebilor obștești, statele cer dela capul Bisericii catolice, să le concedeze lor anumite drepturi asupra bisericilor locale și naționale; în schimbul unor concesiuni și ajutoare, pe care statele sunt obligă să facă bisericilor acelora. Aceste concesiuni reciproce se constată printr'un act scris, printr'o convenție diplomatică, cunoscută în dreptul internațional, sub numele de concordat.

Cel dintâi concordat l-a încheiat cu Papa, Franța, în sec. XV., și ultimul concordat este cel, pe care l-a semnat Serbia cu Vaticanul, în 1919. Curând după iscălirea tratatului de la Berlin, din 1878, Montenegro a isbutit să facă un con-

cordat. Prin urmare, este absolut inexactă afirmațiunea, că numai statele cu populație în majoritate catolică, au concordat cu Roma. Adevărul este altul. Multă vreme, diplomația pontificală a refuzat să trateze despre concordat cu altfel de state. Se zicea, că Papa nu poate transmite drepturi de ale sale statelor eretice, sau chiar numai schismatice. Genialul Leon XIII, un spirit liberal și stăpânit de duhul dragostei, a pus capăt acestei tradițiuni diplomatice. Cei ce au câștigat mai mult de acilea, au fost statele, care au înțeles mai repede, ce foloase reale și însemnate se pot trage dintr'o loială colaborare cu Vaticanul.

De pe banca ministerială s'a declarat, că încă de sub Cuza, Kogălniceanu a voit să încheie un concordat. Dacă mai târziu, Ion Brătianu nu a isbutit să ia înaintea Muntenegrului și Serbiei, pricina este că Austro-Ungaria, constientă de ce câștigă românismul, a intrigarisit-la Vatican. Și intrigile diplomației austro-maghiare au fost minunat secundate, desigur din inconștiință, dar puternic, de înaintașii celor ce azi fac aceeaș treabă în București, și aiurea. Așa s'a făcut cu neputință, la 1884, încheierea unui concordat. România nu a câștigat nimic atunci. Românismul și statul român au suferit în urmă mult, din lipsa unui concordat. Cu un concordat încheiat sub Leon XIII, românizarea catolicilor-latini, în jurul Bucureștilor și în Moldova, ar fi făcut progrese mult mai mari. Episcopia de Hajdu-Dorogh, nu se întemeia, cât lumea.

Dar în România, dinainte de 1918, lipsa unui concordat, pentru stat și românism, nu presintă marile inconveniente pe care nu le bănuesc măcar cei ce vorbesc ori scriu împotriva lui. Suntem prea buni români, ca să insistăm mai mult asupra acestui punct. Deplângem doar pe ceice cer, să li se spue, în public, toate cuvintele, pentru cari statul român are nevoie să încheie concordatul.

Ne mărginim să amintim că numai prin concordat episcopii romano-catolice din Ardeal pot fi scoase de sub jurisdicția Primatului Ungariei, și catolicii din Bucovina și Basarabia, de sub episcopii din Lemberg și Tiraspol. Și atât ar ajunge doar; fără să mai fie nevoie de spus că, numai prin concordat, statul dobândește cuvânt la numirea episcopilor catolici, din întreg Regatul.

Acestea toate bine cunoscându-le, încă din 1919, pe când era la Paris, Dl Ionel Brătianu, a deschis convorbiri cu D. D.

Ceretti, reprezentantul Papii la conferința din Paris. Di Vaida a trimis la Roma pe Păr. Lucaciu, ca să pregătească încheierea unui concordat; iar sub guvernul Averescu, Di Duiliu Zanfirescu, ministru de externe, a cerut Vaticanului să agreeze numirea Dlui Penescu, ca ministru plenipotențiar pe lângă sf. Scaun, și succesorul Dlui Zamfirescu, Di Take Ionescu, a stăruit pentru o cât mai grabnică trimitere în București a Nuntialului Apostolic, și a început tratative serioase pentru încheierea concordatului, cât de curând.

Deodată, prin divulgarea unui anteproiect de concordat, de a cărui autenticitate nu se poate garanta, s'a pornit o campanie, ce desigur nu va împedeca nimic, dar are darul să învrăjbească spiritele și să dea o mână de ajutor celor ce știu ce putere este Vaticanul, și încearcă tot ce pot ca să facă România antipatică acolo.

Cei mai infocați adversari ai concordatului sunt cei adăpați la fântâna anticlericalismului francez. Ei, pușini de tot, se ascund în haina unui confesionalism, pe care nu-l iubesc, și sub masca naționalismului, pe care nu vrem să-l cercetăm prea mult. Ne mulțumim doar să spunem, că acest soi de anticatolicism este acum în fallment, chiar în Franța. De mult, din 1902, Anatole Leroy-Beaulieu, în *Les doctrines de haines*, l-a țintuit la stâlpul infamiei. L'a demascat, ca pe un duh distrugător al unității sufletești; și a dovedit științificește ca tot ce impută anticlericalii catolicismului, este absolut neîntemeiat. În fond, anticatolicul tinde „să îsgomească pe Dumnezeu din omenire”. El lovește „în însăși ideia religioasă”. „Grație concordatului, prin chipul cum se aleg episcopii și parohii, pe când statul francez este liber în fața Bisericii, Biserica este departe de a fi independentă de stat”, ne spune Leroy-Beaulieu. Și adăogă, că de ar fi vrăjmașii catolicismului sinceri, ei ar fi cei din urmă a combate concordatul.

Și cum a fost în Franța, este și la noi. Alături, și cu arme din arsenalul acesta, nu numai anticreștin, dar hotărât antireligios; unii români neuniți caută să combată pe cei ce vor un concordat cu Roma.

Sub cuvânt că, în Constituția din 1866, se prevede că Biserica Autocefală Română este biserică dominantă, câțiva din membrii acestei biserici au crezut că pot lua poziție, ca atari, în contra concordatului. Oficiosul partidului politic, care vede cu plăcere pe cei ce combat concordatul, — am

numit „Viitorul” — ne spune însă ce se înțelege prin biserică dominantă. Organul liberal deslușește, că biserica dominantă are dreptul dela Constituție a fi întreținută de stat, să primească ea jurămintele oficiale, și ca chiriarii ei se fie aleși de parlament. Acest din urmă drept este mai mult o datorie, decât un drept; și încă o datorie, care cadrează mai mult cu titlul de dominantă, decât de dominantă. Chiar „Viitorul” spune, că în practică jurămintele le primesc preoții confesiunii celui ce prestează jurământul. Noi adăugăm, că nu numai practica, dar însăși teoria cere așa. Rămâne dar, că biserica dominantă, în Constituția din 1866, însemnează o biserică obligată a face slujbe oficiale în chip gratuit, dar care dela Constituție are dreptul, de a fi întreținută prin bugetul statului. Constituția nu a împedat pe legiuitorul ordinar, de a întreține prin buget și alte culte. Legiuitorul ordinar de mult a trecut, în bugetul statului, cultul mohamedan, fără ca să frănească prin capul cuiva ideea, că prin aceasta s'a violat constituția. Așa fiind, prin încheierea unui concordat, atât cât nimeni nu contestă că statul este dator să întrețină din bugetul său Biserica Autocefală, cei ce amestecă biserica neunită într-o chestie de stat, *apretează* asupra suveranității statului, încearcă să ațâțe lupte confesionale. Nu știm însă ca sf. Sinod să fi luat poziție în contra concordatului, și nici nu credem că va lua. Majoritatea Sinodului este prea conștientă de răspunderea sa, ca să aproabe pe agitatorii ce fac esces de zel; păcat, că nu are curajul să-i desavueze! Dar în orice caz, privilegiile și pretențiunile confesionale nu trebuie și nu pot să împedice bunul mers al treburilor statului. De aceea, cei ce combat concordatul pe aceste temeluri, și că membrii ai unei anumite confesiuni, nu pot decât să învrășbească spiritele, fără folos, pentru acea confesie, dar cu pagubă, pentru siguranța și prestigiul statului.

Faptul că, din vre-o cinci-spre-zece milioane de cetățeni români, cam zece sunt ortodoxi-neuniți, face că majoritatea cetățenilor o constituie cei de lege ortodoxă-neunită; așa că, fatal și pe tot dreptul, proporțional cu numărul aderenților ei, Biserica română-neunită va încasa, din bugetul statului, mai mult ca oricare confesiune. Nimeni nu poate zice nimic, când se pretinde cea ce este drept. Dar să revendici privilegiile, să te opui la o egală îndreptățire a tuturor cultelor, când statul român stă pe temelul celor hotărâte la Alba-Iulia, și pe tra-

tate acceptate și ratificate, ar fi neserios, chiar de am trăi în Evul-Mediu, în vremuri feudale, pe timpul privilegiilor. Astăzi astfel de pretenziuni sunt, pur și simplu, monstruoziități.

Și dacă atât nu ajunge, pentru a convinge pe reprezentanții unei confesiuni să vadă ce greșit este, să te iei la harță cu Papa, le reamintim pățania lui Bismark și a protestanților, cari au început la 1872 vestitul Kulturkampf, absolut sub aceleași motive, care le pun înainte ei astăzi. Protestanții prusieni au pierdut atunci din influența ce aveau în Prusia, Bismark s'a dus la Canossa, și partidul catolic german cârmuiește azi chiar în Prusia. Să recitească apoi niște articole din „Universul“, în care se arată a plus b, că dacă grecii au pierdut Constantinopolea în secolul XV, dacă acum nu pot să-l recapete, și se lovesc de antipatia Apusului, pricina trebuie căutată, în ura ce grecii poartă Apusului și creștinismului apusean.

Noi avem însă nevoie de prietenia Apusului. De aceea și acel partid istoric, care se declară acum întru potrivă concordatului, pune înainte cu totul alte motive, decât cele de care se servesc cercurile confesionale. Pretinde, că este nevoie mai întâi de o nouă constituție, și se arată preocupat de — chestia școlilor confesionale.

Chestia școlară este rezolvată prin tratatul dela Trianon. Prin proiectul de concordat, acestei chestiuni i-se dau soluțiuni mult mai favorabile, decât cele, pe care le prevede tratatul. Pentru cine știe și pricepe, mult mai înțelept este ca școlile minorităților să fie școli confesionale, decât să trăiască sub influența și cu subvențiunile societăților iredentiste de peste hotare. Iată de ce cred, că numai statul român nu are cuvânt a se plânge, că organizarea școlilor confesionale poate fi stabilită prin concordat. Aceasta spus, adăugăm că nu chestia școlilor poate stânjeni concordatul; pentrucă chestia școlilor poate fi rezolvată și altfel, decât prin concordat.

Cea ce este straniu, este pretenția celor ce cer, ca să se amâne încheierea concordatului, până la votarea unei noi Constituțiuni. Cei ce pretind aceasta, susțin că avem încă un regim constituțional, că trăim sub imperiul Constituțiunei din 1866. De avem o constituție, nu este nevoie să așteptăm votarea alteia; de nu avem, nu putem ști, când ni se va hărăzi în fine Constituția.

Cea ce știm este, că prin Concordat nu se violează Constituția din 1866; și că nici odată nu va pătrunde într-o

Constituție europeană, în plin secol al XX, dispozițiuni care să se lovească cu cele din proiectul de concordat. Și atunci incidentul de amânare nu stă în picioare. Cel mult desvăluște nădejdea că în constituția viitoare, s'ar putea strecura ceva, care să puie Statul român în conflict cu sf. Scaun. Această eventualitate este însă puțin probabilă, fiindcă noi nu avem vreme de a începe un Kulturkampf, din care nu trage folos nimeni alt, decât vrășmașii românismului și cei ai unității statului.

Gazeta partidului ce propăvăduiește amânarea aceasta, cu vădită bucurie, luă act de o broșură a protopopului Lupaș, care se declară în contra Concordatului, sub cuvânt că va împedeca unirea tuturor bisericilor naționale române.

Și noi credem, că este datoria ori cărui român să dozească și să muncească în acest scop. Dar pentru aceasta nu e nevoie, de a combate concordatul; ci dimpotrivă. Nici un român cinstit nu trebuie să uite că, în eparhia latină a Timișoarei, avem două parohii românești de rit latin, și cinci în cea Transilvană; apoi șaptezeci de mil de săteni-moldoveni sunt de lege apuseană. Ei nu trebuiesc înstrăinați, sub nici un cuvânt.

Cei de lege Răsăritului, se pot uni sub un patriarh românesc. Eu unul înțeleg a se face aceasta în dragoste și spre cel mai mare bine sufletesc și național al românilor. Cred chiar că vom ajunge aici. Dar mai întâi, se cade ca mitropoliile neunite să se — unifice, respectând sf. tradiție, dogma și canoanele. Până atunci însă, Concordatul nu poate întârzia, nici va întârzia. Combătându-l, așa cum combat, adversarii Concordatului nu fac, decât jocul celor ce au alte interese, decât cele corect românești și creștinești.

M. THEODORIAN-CARADA.

Pagini de filozofie.

Știința și Religia.

De la prima analiză, știința și religia sunt două spețe ale aceluiaș gen, și anume ale genului: cunoștiință. — Știința ar fi aceea cunoștiință despre lume, care ne redă raporturi de o potrivă de precise și necesare între părțile lumii. Fie d. ex. raportul între existența apei și fenomenul fierberii. Zicând

„apa fierbe la 100 de grade temperatură“, avem o cunoștință precisă, prin faptul că putem vedea o anumită apă fierbând, dar și o cunoștință necesară, prin faptul că, oricând și ori unde, apa trebuie să fiarbă la 100 de grade. — Iar religia ar fi aceea cunoștință despre lume, care nu s'ar ocupa de raporturile între părțile lumii, ci de raportul între lume în general și cauza sa primă și transcendentă, și carea s'ar caracteriza nu prin precizia ei, prin necesitatea sa, și care, ca atare, ar fi mai mult o simțire, decât o cunoștință propriu zisă. De ex. simțim că lumea este o creație a unei ființe supreme, — Dumnezeu, — și simțim că, în raporturile noastre cu această ființă, noi avem anumite datorii, — și această simțire ni-se impune în chipul cel mai necesar cu putință, — dar nu știm precis în ce consistă obiectul simțit: ne închinăm unui Dumnezeu a cărui necesitate de-a exista o simțim, dar pe care nu-l cunoaștem deplin.

Însă omul nu se oprește la acest singur raport între știință și religie. Ci el adâncește chestiunea, și, în această adâncire, el observă, la un moment dat, un conflict între știință și religie. Știința are avantajul de a fi precisă, dar are desavantajul de a fi mărginită, după cum religia are avantajul de a fi nemărginită, dar are desavantajul de a fi imprecisă sau misterioasă. Și atunci se pune una dintre cele mai grave probleme. Șavantul studiază de ex., cu toată precisiunea, diferitele manifestări ale vieții, ca respirația, digestia, circulația sângelui. Și el crede în știință ca într'o dogmă, deși el nu știe în mod lămurit ce este viața în sine, de unde vine ea și încotro merge. Cu toate acestea, survin evenimente cari cer mai ales o asemeni explicație. În ceasul când de ex. șavantului îi moare o ființă scumpă, mintea sa este chinată mai cu seamă de problema rostului vieții. Atunci el se întreabă: nu cumva este ceva misterios în afară de știință, ceva misterios dar legitim, ceva asemenea cu ceace unii numesc religie? — Și ceace i-se întâmplă omului de știință, se petrece în sens invers, și în sufletul credinciosului. Acesta crede necintit în Dumnezeu. Dar în durerea unor prea crude lovituri, este ispitit și se întrebe: dacă ar exista cu adevărat un Dumnezeu, cum de ar îngădui ei, ca să primim asemeni lovituri? — Și astfel pare a fi o contradicție între știință și religie: dacă știința este adevărată, atunci religia este falsă, sau invers.

Cu toate acestea, chestiunea nu se oprește nici aici. Ci ea este atât de importantă, că omul o cercetează sub toate fețele posibile, spre a găsi soluția cea mai convenabilă. Și cu cât o adâncim mai mult, cu atât vedem că, departe de a fi în conflict, știința și religia își au rostul lor, pentru care ele există împreună. Dar cum nu toată lumea a putut merge până la o adâncime satisfăcătoare, este nevoie să examinăm diferențele soluții date raportului între știință și religie, — pentru a vedea cât mai lămurit cu putință, în ce direcție este adevărul, și de ce direcție trebuie să ne ferim. — Negreșit, nu este locul aici, ca să trecem în revistă toate teoriile, ci vom analiza numai câteva dintre acelea din timpul nostru, cari par a fi cele mai impuse.

În primul rând ar veni teza naturaliştilor pozitiviști, partizani ai științei și adversari ai religiei. După această teză, singura cunoștință legitimă este știința, iar religia în sensul clasic este o simplă superstiție, care se naște din frica de necunoscut la omul incult, dar care dispare, pe măsură ce apare știința, și ea este înlocuită cu o nouă religie, aceea a științei.¹⁾

În ce măsură această concepție este legitimă? A fost un timp, acum 20—30 de ani, când ea era aproape la modă. Dar, examinându-o mai de aproape, nu este greu să-i vedem caracterul său ipotetic. Într'adevăr, această teorie putea să pară întemeiată în aceea perioadă de pozitivism, în care se credea că numai știința exprimă adevărul. Dar mai întâiu istoria întregii filosofii ne arată că asemeni perioade au fost și înainte, și ele au fost atât precedate, cât și urmate de doctrine cari au stabilit natura ipotetică a științei. Știința este, cel puțin, tot atât de ipotetică, — în principiile sale, — după cum este și religia. Și așa fiind, chestiunea se poate, în cazul cel mai grav, reduce la a alege între două ipoteze. Eu aleg pe aceea pe care o cred mai utilă sau mai mântuitoare pentru mine. — Apoi cercetările cele mai recente, ale celor mai mari savanți din timpul nostru, au arătat tocmai că știința este într'o foarte largă măsură o ipoteză.²⁾ Încât, în orice caz, știința nu poate fi un judecător absolut hotărâtor al valorii religiei. A mai continua

¹⁾ Haeckel, *Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft* 1893; *Die Welträtsel*, 1899; *Religion und Evolution*, 1906.

²⁾ Cf. Henri Poincaré, *La valeur de la science*, Paris, Flammarion, 1905; *Science et Hypothèse*, Paris, Flammarion, 1906.

să discutăm religia prin știință, înseamnă a nu cunoaște nici istoria filosofiei, nici ultimele date ale științei.

Pentru aceleași motive, putem spune că tot atât de puțin întemeiați sunt și acei psihologi fiziologiști, cari văd în religie un simplu fenomen patologic.¹⁾ Fisiologia nu este atât de sigură, încât să decidă de un sentiment așa de fundamental, ca cel religios. Nu de mult se credea, ca într'o dogmă, în localizările cerebrale. Dar survenind medici, ca profesorul Pierre Marie dela universitatea din Paris, și filosofi, ca profesorul Henri Bergson dela Collège de France, s'a văzut, cât de discutabil era acest punct.

Mai aproape de adevăr par a fi explicațiile date de unii psihologi filosofi, ca Wundt și Ribot.²⁾ Aceștia nu tăgăduesc realitatea religiei ca stare fundamentală și normală a omului, dar ei susțin, că ea este legitimă numai în măsura, în care ea nu vine în contradicție cu știința.

Totuș nici aceste explicații nu ne satisfac pe deplin. Mai întâiu li-se poate răspunde, cu credincioșii filosofi, ca Sabatier, sau cu filosofii religioși, ca W. James și Eucken³⁾, că religia, fiind un sentiment cu totul a parte, deosebit de inteligența pe care se bazează știința, nu poate fi nici confirmată, nici infirmată de inteligență sau știință. Dar nu trebuie să mergem atât de departe. Acest răspuns este îndreptățit, numai întru cât el tăgăduște științei calitatea exclusivă de a se pronunța asupra valorii religiei, dar nu și în cece privește contestarea oricărui raport de armonie, între știință și religie. Intr'adevăr, dată fiind natură ipotetică și evolutivă a științei, se poate spune că cece ea neagă astăzi despre religie, să fie afirmat mâine, tot de ea, și astfel ea nu poate, să se pronunțe în chip categoric asupra religiei. Dar, după cum a observat filosoful Emile Boutroux, deși religia și știința sunt două moduri speciale de a cunoaște, moduri ireductibile și paralele, totuș ele trebuie să se armonizeze, pentrucă ele concură la cunoașterea aceluiaș obiect, care este lumea ideală.⁴⁾

¹⁾ Sergi, *Storia naturale dei sentimenti*, Milano, 1894.

²⁾ W. Wundt, *Einleitung in die Philosophie*, ed. 3, 1904; *Mythus und Religion*, vol. IV, V, VI, din *Völkerpsychologie*. — Th. Ribot, *Psychologie des sentiments*, Paris, Alcan, 1897.

³⁾ A. Sabatier, *Esquisse d'une philosophie de la religion*, Paris, 1897. W. James, *The Varieties of Religious Experience*, 1902. — R. Eucken, *Hauptprobleme der Religionsphilosophie*, Berlin, Reuter, 1907.

⁴⁾ Emile Boutroux, *Science et Religion*, Paris, Flammarion, 1913.

Incât, trebuie să ne îndreptăm privirile spre o doctrină, care profesează armonia cea mai desăvârșită între știință și religie.

O atare doctrină par a profesa unii filosofi, ca Höffding sau Leuba, când ei spun, că religia este sentimentul valorii noastre ideale, față de valoarea noastră reală. Lumea zisă reală ar fi obiectul științei, iar religia ar privi sensul sau idealul acestei lumi. Cât despre artă, ea ar fi o cunoștință intermediară, între realitate și idealul, între știință și religie. Astfel, noi trebuie să vedem în știință și religie două domenii deosebite, dar nu în conflict, și nici indiferente unul altuia, și nici absolut diferite unul de altul, ci în legătură. Știința este o cunoștință introductivă, iar religia este partea finală sau conclusia științei. Ceeace este adevărat științificește, nu poate fi fals din punct de vedere religios, și invers.¹⁾

Această doctrină ni-se pare a cuprinde o mare parte de adevăr, dar ea are nevoie de anumite precisări, — între care aceea asupra modului, cum se armonizează cele două domenii în prezent. — Noi credem că, mai întâiu trebuie să plecăm, ca dela un fapt cât se poate de indiscutabil, dela ultimele date ale științei, cari ne arată că într'adevăr există o armonie, iar nu un conflict, între știință și religie. Apoi trebuie să ne întrebăm, dacă cele două forme ale cunoștinței au putut fi primordial date, și dacă nu, care din ele a fost cea dintâiu, și pentru ce a apărut cealaltă.

Să pornim în a considera una din primele chestiuni, cari se pun asupra științei. Aceasta este problema clasificării științelor. Ceice s'au ocupat cu această chestiune, au putut observa că discuțiile se petrec în jurul ipotezei, exprimată sau subînțeleasă, că lumea este compusă din următoarele două elemente: unul concret, sensibil, empiric sau material; iar altul abstract, inteligibil, rațional sau spiritual; și că științele se împart pe baza raportului între aceste două elemente. Nu este locul aici a intra în amănunte. Ceeace trebuie să reținem este faptul, că clasificarea științelor, considerată cu toată serioșitatea posibilă a celor din urmă cercetări, ne duce la conclusia că lumea aceasta, pe care o trăim aici pe pământ, consistă, probabil, în spirit și materie. Această conclucie este, deocamdată, o ipoteză, dar o ipoteză care se impune.

¹⁾ Höffding, *Filosofia Religiei*, 1901, trad. franc., Paris, Alcan, 1908.
Leuba, *Studies in the Psychology of Religious Phenomena*, 1896.

Să trecem la studiul însuș al diferitelor științe. Conform matematicii, lumea este o armonie. Marele matematic al timpului nostru, Henri Poincaré, a descoperit funcțiile fucsiene, plecând dela ideea de armonie a lumii.¹⁾ Iar Fizica, sub noua sa formă, de Energetică, ne arată că energia fizică sau materia se degradează, și că, prin urmare, ea va avea un sfârșit, dupăcum, în acest caz, ea a trebuit să aibă un început.²⁾ Apoi biologia contemporană definește viața ca fiind cu proces de fenomene care, spre deosebire de cel al materiei, nu se supune în chip absolut mecanic ci se adaptează la mediu, adecă urmărește un scop.³⁾ Și cu cât ne ridicăm pe scara științelor, dela biologie la psihologie, și dela aceasta la sociologie, găsim că obiectul lor devine, tot mai mult, un scop, o valoare, un ideal.⁴⁾

Dar aceste diferite concluzii științifice, nu confirmă ele oare religia creștină care ne spune, că lumea, pe care o trăim aici pe pământ, se compune din materie și spirit; că ea, fiind creația lui Dumnezeu, este o armonie, în care totul își are rostul său; că noi avem un scop; că scopul nostru este de a ne înălța prin spirit deasupra materiei? Incât există în chip destul de vădit un acord, iar nu o contradicție, între știință și religie.

Însă după ce am constatat acest acord, rămâne să ne întrebăm, care din cei doi termeni a fost primordial dat, și de ce a apărut celalalt, sau dacă nu cumva ambii sunt deopotrivă de primitivi. — În ceea ce privește știința, ea însăși ne spune, că este de dată mai recentă, decât religia și supusă evoluției.⁵⁾ Cât despre religie, ea ne afirmă, dimpotrivă, că este inerentă ființei umane și că se bazează pe anumite dogme revelate cari, departe de a evolua, exprimă adevărul în veșnicia lui. Putem deci deduce că, probabil, religia a apărut înaintea științei. Dar să mergem mai departe. Admițând că religia este facultatea primitivă, care i-a fost dată omului ca, sub formă de sentiment, să cunoască lumea și raportul între lume

¹⁾ Henri Poincaré, *Science et Méthode*, Paris, Flammarion, 1912.

²⁾ Cf. H. Guilleminot, *La matière et la vie*, Paris, Flammarion, 1910.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Cf. E. Rignano, *Psychologie du raisonnement*, Paris, Alcan, 1920.

E. Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, Alcan.

⁵⁾ Cf. Auguste Comte, *Cours de Philosophie Positive*, I-re leçon.

și Dumnezeu, atunci se naște întrebarea, că de ce a mai fost necesară știința. Oare religia singură nu i-ar fi fost suficientă omului, pentru ca el să fie fericit? — Dacă este adevărat că lumea nu este produsul unei întâmplări, ci creația unei ființe perfecte, atunci este firesc, este logic, să admitem că fericirea nu putea fi dată în chip mehanic, ca la niște mașini, ci în măsura în care noi eram vrednici de ea și o meritam. — Astfel, pe lângă sentimentul religios al drumului spre ideal, Providența ne-a mai dat și ispita realității, pentru ca noi să fim fericiți prin însăși împotrivirea noastră la ispită, și prin însăși stăruința noastră pe calea ideală. În cât cecece ne caracterizează pe noi oamenii, în această viață pământească, este o șovăire între ideal și realitate. Dar datoria noastră era și este ca numai treptat, prin religie, să deslegăm această problemă, iar nu să căutăm ca dintr'odată să știm mai mult, decât ne era dat naturii noastre de ființă creată. Cu toate acestea, noi am căzut în păcat, și am inventat arta și știința, pentru a ști mai mult, decât puteam să știm. Păcatul a fost posibil prin însăși posibilitatea noastră, dată de ființa perfectă, de a nu fi fericiți ca niște mașini, ci de a ne merita fericirea. — Acest păcat încă nu ar fi fost așa de greu, dacă noi vedeam în artă și știință numai niște mijloace ajutătoare, pentru a ne lumina mijlocul nostru principal de a cunoaște, care era sentimentul religios. Dar noi am mers așa de departe, că am schimbat în lucru de căpetenie cele ce nu erau decât metode secundare, iar lucrul de seamă a devenit o simplă ficțiune sau plămădire a voinții. — Totuși, în virtutea perfecțiunii divine, natura noastră primitivă nu putea să dispară cu desăvârșire. Și prin ispășirea a ceea ce am păcătuit, prin aceasta ne și puteam mântui. Ducându-ne greul păcatului până la capăt, acolo găsim lumina. Prin începutul științei ne-am depărtat de religie; prin dezvoltarea științei ne vom apropia de religie. De aceea, printre mijloacele ajutătoare, adică pe lângă artă și știință, pentru a ne lămuri religia sau mijlocul nostru principal de a cunoaște, a apărut și filosofia, al cărei rol a fost și este tocmai acela, de a ne arăta adevăratele raporturi, de armonie, între artă, știință și religie. — Este drept, că și în filosofie intervine necesitatea de a face distincții. Nu toți filosofii văd o armonie între știință și religie. Cei mici au fost totdeauna unilaterali și au susținut conflictul. Dar dacă am întreba pe unul dintre

cei mai mari gânditori ai timpului nostru, care s'a ocupat cu definiția filosofiei, răspunsul ce ni-s'ar da, ar fi acela al acordului. — Filosofia, zice Emile Boutroux, este idea totului, a unului, a armoniei universale. Ea implică și elemente științifice, și elemente artistice, și elemente religioase; — și ea are, ca misiune specială, de a stabili raporturi juste între aceste elemente:¹⁾ — Iar dacă am apropia această definiție, din secl. XX, de aceea a marilor filosofi din trecut, ca de ex. de aceea a unui Bacon din secl. XVI, am înțelege tot mai mult că filosofia a fost și este sintesa între toate formele cunoștinței noastre, adică și între artă și între știință și între religie. De aceea un Bacon avea dreptate, când spunea că „*parum philosophiae homines inclinare in atheismum; at altiorem scientiam eos ad religionem circumagere*“²⁾. Incât învățătura marilor filosofi ne spune că dacă puțină artă sau puțină știință ne depărtează de religie, apoi multă artă și multă știință ne apropie de religie; că, prin urmare, puțină artă sau puțină știință reprezintă un conflict cu religia, dar multă artă sau multă știință ne arată o armonie cu religia.

Iată dar, care pare a fi raportul între știință și religie. El este o armonie, iar nu un conflict. De aici putem trage multe învățături. Putem deduce, că un individ sau un popor au cu atât mai mult puțința să se înalțe pe scara valorilor culturale, cu cât s'au pătruns de acordul, care trebuie să fie între știință și religie. — Pe acest adevăr ne întemeiăm noi, când afirmăm marea viitor al neamului românesc. Căci ceace îl caracterizează pe acest neam, este tocmai spiritul său de armonie. Nu putem, firește, în acest scurt articol, să cităm și producțiile din literatura românească, referitoare la această chestiune. Am făcut aceasta în studiul asupra Filosofiei Românești.³⁾ Ci aici ne-am mărginit numai la câteva concepții contemporane din lumea apusului. Dar cine cunoaște cât de puțin cultura română, își dă seama că ea se caracterizează prin spiritul său de armonie. Și acest spirit este atât de puternic, atât de larg, atât de cuprinzător la neamul românesc, încât el este un adevărat exemplu de armonie. Nicăiri poate sentimentul pământean de patrie nu este mai viu, ca la Români.

¹⁾ Emile Boutroux, *Philosophie des Grecs*, trad. de Zeller, Introduction.

²⁾ Bacon, *Sermones Fideles*, cap. XVI.

³⁾ Lucrare sub tipar, care trebuie să apară în curând.

Dar nicăiri poate acest sentiment nu este mai înobilat de sentimentul creștinesc, ca la Români. Și aceasta, pentru că este în instinctul acestui neam, să vadă în religie temelia pe care trebuie să se ridice știința. — Iar această fire și-a găsit o minunată desvoltare în creștinismul pe care ea l-a adoptat. Căci adevărata învățătură a blândului Nazarinean, este însăși explicația cea mai profundă a legăturii între știință și religie. Persoana lui Isus este icoana raportului între spirit și materie. Hristos a fost Dumnezeu, dar coborât, intrupat în om, spre a face legătura între om și Dumnezeu, și spre a ne arăta calea care duce, dela pământ, la ceruri. Și această cale nu consistă nici într'o concepție exclusiv idealistă, de meditație religioasă pasivă, desprinsă de știința activă a realității; și nici într'o teorie exclusiv științifică, preocupată numai de activitatea brutală a realității; ci într'o activitate idealistă sau într'un idealism activ, prin care religia coboară adânc în știința realității, spre a-i da un suflu de înălțare, spre a o înobila. — Nu trebuie să uităm, că viața noastră actuală este aceea după păcat, și că, în această viață, numai străbătând durerile realității, ajungem la bucuria idealului, și numai suind calvarul științei, ne înălțăm la sublimul religiei.

MARIN ȘTEFĂNESCU.

Drept și istorie.

Dreptul de patronat al Fondului catolic religionar și al studiilor, din vechea Ungarie.

Una dintre cele mai importante chestiuni ce așteaptă rezolvare, dintre stat și biserica catolică din România întregită, de o parte, și între statul român și statul ungar, de alta, este aceea a dreptului de patronat al Fondului și respective al celor două fonduri numite: religionar și al studiilor, din fostul regat ungar.

Se știe adecă, că multe parohii din diecezele gr.-cat. de Oradea-mare și Lugoj și din cele rom.-cat. de Satumare, Oradea-mare și Cianad (Timișoara) și câteva instituții culturale, din aceste trei din urmă, stau sub patronatul numitelor fonduri, întemeiate pe vremuri din partea regilor ungari, ca patronii supremi ai bisericii catolice din regatul sf. Stefan, pentru ajutorarea bisericilor și a școlilor catolice din Ungaria (fără Transilvania). Dreptul acesta de patroni supremi al regilor Ungariei a încetat însă, prin renunțarea la tron a regelui Carol al IV-lea și prin destrămarea regatului ungar, și la nici un caz el nu poate fi exerciat pe teritoriul altor state. De altă parte, inaus dreptul de patronat, al celor 2 fonduri, ca un

drept *real*, și sarcinile împreunate cu acela, nu pot înceta, și averile lor trebuie împărțite astfel, ca bisericile catolice din părțile dismembrate dela fostul regat al Ungariei să capete partea ce li-se cuvine, în proporția sarcinilor patronali. Aceasta s'a fost cerut și din partea Căruului nostru episcopesc, în Memoriul prezentat fostului Consiliu Dirigent la anul 1919.

Rezortul Cultelor, al aceluiaș Consiliu Dirigent, a cerut atunci dela Ordinariatul din Oradea-mare un studiu documentat asupra acestei chestiuni. Cu redactarea aceluui studiu, din partea repositului episcop Demetriu Radu, a fost încredințat Rev. caonic Dr. Iacob Radu. Sf. sa, achitându-se de această însărcinare, pe baza actelor și documentelor ce i-au stat la îndemână, a redactat următorul Memoriu, care credem oă, fiind de interes general bisericesc, merită a fi dat și publicității.

Iată-l:

MEMORIU

despre parohiile din dieceza greco-catolică română de Oradea-mare, cari stau sub patronatul fondului religios catolic-ungar.

Ordinariatul greco-catolic român de Oradea-mare, cu adresa de dat 11 Iunie 1919 Nr. 747, a cerut dela Consiliul dirigent din Sibiu ca, după ce multe din edificiile bisericesti din cele 58 de parohii, cari stau sub patronatul fondului religios catolic din fostul stat al Ungariei, sunt în stare foarte slabă, așa încât este periclitată și existența acelor și vieța poporului într'ânsele, — și până când averea numitului fond, s'ar lichida definitiv cu fostul stat ungar —, statul român să anticipeze din visteria sa, în comțul aceluia, barem cheltuielile de lipsă pentru facerea reparațiilor celor mai urgente.

Consiliul Dirigent cu dt 29 Iunie 1919 Nr. 6634/II a răspuns, că nu este în situația, de a lua asupra sa, nici măcar în parte, sarcinile fondului religios, pe cari le avea în calitate de patron față de cele 58 de parohii. Întâiu, pentru că oricât ar fi de urgentă chestia edificiilor pomenite, crede că nu este încă timpul de a intra în atari întreprinderi și că Ven. Ordinariat va găsi ceva modalitate pentru delăturarea primejduirii vieții omenești în acele edificii. Al doilea, pentru că înainte de a lua asupra statului sarcini și angajamente, de natura celor de mai sus, găsește că este de neapărată trebuință, ca asupra întregului complex al acestei chestiuni să fie complet orientat, pe temeiu de acte și documente.

De aceea, deși sarcinile patronale față de cele 58 parohii nu vor privi nici în viitor statul român, ci un anumit fond, care va ajunge eventual în administrarea acestui stat, ne roagă să îi prezentăm în această cauză un studiu documentat, pentru ca, la timpul său, ou prilejul lichidării fondului

regnicolar, să aibă la îndemână datele necesare, pentru a putea valida cât mai în grabă drepturile câștigate ale bisericilor românești. Și ar dori, ca studiul, ce se face în cauză, să nu se refere numai la parohiile din dieceza de Oradea-mare, ci la toate parohiile și instituțiile, cari au beneficiat din acest fond, pe întreg teritoriul provinciei bisericești de Alba-lulia și Păgăraș.

Chestiunea fiind de importanță vitală, pentru multe dintre parohiile din provincia noastră bisericească, pe baza prescrierilor dreptului canonic cu privire la dreptul de patronat, a actelor și documentelor ce ne-au stat la îndemână, s'a satisfăcut cererii, redactându-se acest memoriu, spre a fi înaintat la Consiliul dirigent.

În dieceza de Oradea-mare, dintre fondurile publice din fostul regat al Ungariei cari deprind dreptul de patronat, la locul întâiu și în măsură mai mare, deprinde acest drept fondul religios catolic. În celelalte dieceze, și mai ales în arhidieceză, patronatul stă în sarcina fondului studiilor, a erariului statului și a unor cetăți libere regești. De aceea *partea generală* a memoriului se referă la toate patronatele fondurilor publice, iar *partea specială*, adică dovedirea dreptului de patronat pentru singuraticele parohii, se poate face din partea fiecărui Ordinariat separat, pe baza actelor și documentelor ce le are în arhivul său.

Fondul religios ca patron a dotat pe *preoți*, și în unele locuri și pe *cantori-învățători*, în o anumită sumă anuală, diferită după parohii, ca întregire la congrua cea veche. Suma anuală se arată la fiecare parohie în conspectul alăturat. Pe lângă aceasta, tot din fondul religiei s'a plătit congrua parohială, fie în întregime, fie ca întregire de congruă, și în parohiile cari n'au fost sub patronatul strict luat al fondului religiei. Mai departe, acest fond a zidit și susținut în stare bună *bisericile și edificiile parohiale*, prestându-se din partea credincioșilor zilele cu carul și cu palma. Afară de aceste, în alte parohii plătia *chiria* pentru edificiile, cari servesc de case și de locuințe preoțești, și uneori a dat ajutoare extraordinare pentru zidiri bisericești, chiar unde nu era patron. Observăm aci, că plățile persoanelor eclesiastice din parohiile patronate și nepatronate din părțile ungurene, dela regularea congruei încoace, se fac așa, că fondul religios varșă

sumele respective în cassa statului, de unde, împreună cu întregirile de stat, prin Ordinariat se asemează preoților. Sarcina permanentă asupra fondului religios a fost și creșterea clerului tânăr al diecezei gr.-catolice române de Oradea-mare. Spre acest scop în fiecare an s'a dat suma de lipsă pentru întreținerea studenților în teologie, în număr de 32, așezați în mai multe seminarii din patrie. Taxele anuale recerute pentru întreținerea lor au variat, după deosebirea institutelor în cari se aflau.

Tot din acel fond a primit Ordinariatul nostru în fiecare an suma de 5663 cor., pentru întreținerea alor 30 băieți burseri în seminarul domestic sau *internatul de băieți diecezan* din Oradea-mare. Fiind aceasta sumă între împrejurările de traiu de azi foarte neînsemnată, sub Nr. 1787 a. c. s'a cerut dela Consiliul Dirigent urcarea fiecărei burse la 2400 cor. Nu ni-s'a dat însă nici un răspuns. Pentru clericii așezați în Blaj ni-s'a dat pe a. 1919—20 suma de 42,000 Lei (Nr. 45,612 din 27/XI 1920 Min. Culte).

În sfârșit amintim, că din fondul religios mai primea aceasta dieceză, până în anul 1893, când în mod arbitrar s'au sistat și aceste ajutoare: dotarea fondului preoților deficienți 729 cor. 99 fil.; dotarea bisericii catedrale 630 cor.; salariul notarului consistorial 630 cor.; salariul avocatului diecezan 525 cor.; și susținerea bisericii catedrale 252 cor. Având drept câștigat și dovedit cu numeroase argumente la aceste sume, Ordinariatul diecezan în repeșite rânduri le-a reclamat (V. Nr. 1856—1891), și la timpul său nu va întrelăsa să le reclame de nou.

Afară de aceste sume, seminarul domestic, începând dela întemeierea sa, din partea împăratului Leopold II în 30 Ian. 1792, a mai primit mereu din fondul religiunii ajutoare însemnate pentru rezidirea și susținerea în stare bună a edificiilor sale, așa încât judecând atât după forma, în care s'au dat acele ajutoare, cât și după mărimea sumelor, se poate afirma cu drept cuvânt, că susținerea edificiilor seminariale cade în sarcina fondului religios. Astfel: ivindu-se lipsa, că edificiul dinspre strada principală să se ridice la etaj, prin rescriptul locotenenței regești din 25 Iulie 1846 Nr. 28279, spre acel scop s'au asemnat din fondul religios 22884 fl. 30 cr. v. a., iar executarea lucrărilor s'a făcut și controlat pe baza decretelor consiliului tenențial Nr. 30414/1847 și 1166/1848 și prin

rescriptele ministeriale Nr. 1018/1848; 3136/1848; 418 și 153/1849. Iar de aci încolo, atât spesele de întreținere ale institutului, cât și cele ale susținerii edificiului, tot din fondul religionar s'au asemnat. Așa în a. 1858 consiliul locot. sub Nr. 13807 a asemnat 2095 fl., care sumă s'a mai urcat, sub Nr. 68376 și 25149 a. 1862, iar sub Nr. 78651/1862 s'au luat spre știre socoșile date despre întrebuințarea sumelor asemnate.

Tot spre întărirea punctului nostru de vedere servește împrejurarea, că în 15 Ianuarie 1874 Nr. 35552 s'a asemnat pe seama fondului de întreținere al institutului suma de 1148 fl.; apoi, prin rescriptele din 21 Octomvrie 1874 Nr. 28181 și din 17 August 1880 Nr. 744, s'a ordonat repararea edificiilor seminariale, și cu controlarea lucrărilor în 29 Septemvrie 1880 Nr. 25885 a fost încredințat arhitectul ministerial Frideric Rupp, la a cărui propunere, cu dtul 10 August 1882 Nr. 25338, ministerul reg. ung. de culte și instrucțiune publică a asemnat din fondul religionar suma de 6088 fl. 53 cr. Desocotirea acestei sume s'a aprobat cu dtul 17 Iulie 1889 Nr. 23885, când s'a mai asemnat ca întregire 817 fl. 70 cr. v. a. Cu dtul 31 Maiu 1895 Nr. 45232 s'a rebonificat institutului suma de 309 fl. 25 cr. plătiți pentru asfaltarea trotuarului, și tot în acel an, la 30 Oct. Nr. 60036, s'au asemnat 1179 fl. 68 cr., pentru prevederea institutului cu apă din apeductul orașului.

Din toate aceste așadar lămurit ni-se pare, că susținerea edificiului seminarial, cel puțin a celui vechiu primit din fundațiunea regească, cade și acum în sarcina fondului religionar.

II.

Dreptul de patronat, ale cărui urme se pierd în cele mai vechi timpuri ale bisericii creștine, își are originea, de o parte, în spiritul de jertfă sau milostenia credincioșilor, iar de alta, în recunoștința bisericii față de binefăcătorii săi. Creștinii îndemnați de dragostea și de mila creștinească, încă din timpurile apostolice, duceau daruri și jertfe la sfânta biserică, mai târziu chiar și bani, din cari episcopii susțineau pe slugitorii altarului și ajutau pe văduve și săraci. Iar mai târziu, când biserica și-a dobândit libertatea cultului și a început a zidi biserici prin orașe și prin sate, creștinii în stare bună, domnitori și boieri mari, au început a zidi înșiși sau a dota biserici și mănăstiri, iar biserica recunoscătoare, pe lângă rugăciunile ce se făceau în chip deosebit pentru ei, în acele

sfințe lăcașuri, le-a mai dat, lor și urmașilor lor, și unele drepturi și prerogative, și în urmă chiar și dreptul de a prezenta pe clerici la beneficiile vacante.¹⁾ Praxa aceasta a fost atât în orient²⁾ cât și în occident.³⁾

Dar pe când în răsărit și această instituțiune, ca atâtea altele, a rămas înțepenită și amorțită din cauza conservatismului caracteristic al bisericii orientale⁴⁾, în occident s'a dezvoltat treptat, mai ales în urma relațiunii strânse dintre biserică și stat, dând însă de multeori prilej la abuzuri și conflicte acute între cele două puteri; pânăce prin înțelepte hotărâri sinodale s'a regulat și acest drept, aducându-se în armonie cu principiile dreptului canonic.

Dintre dispozițiunile canonice referitoare la acest drept, credem că e de folos a însemna aci numai aceea a) că dacă patronatul este real, adică legat de proprietatea de pământ, trece la noul proprietar; b) tot asemenea, de îndatoririle materiale d. ex. repararea edificiilor bisericesti, patronul nu poate renunța, fără învoirea episcopului. În Austria s'a oprit renunțarea, făcută cu scopul ca să scape de sarcinile patronale, prin decretul din 3 Sept. 1784; iar în Ungaria, prin ordonanța din 1 Octomvrie 1816 Nr. 27941, nu numai s'a oprit o astfel de renunțare, dar s'a enunțat și aceea, că patronii pot fi constrânși prin judecătorie la împlinirea datorințelor patronale.

În Ungaria dreptul de patronat s'a dezvoltat în mod cu totul special, cum nu se găsește la nici o altă națiune, deoarece chiar dela începutul organizării regatului și a bisericii, prin întâiul rege sf. Stefan, acest drept s'a pus între drepturile coroanei. Pe timpul împăratului Iosif al II-lea s'a introdus un nou soi de drept de patronat, adică acela al fondurilor publice, cel religionar și al studiilor.

¹⁾ Dr. Rațiu, Instituțiile dreptului bisericesc, Blaj 1867, p. 439. Dr. S. Aichner. Compendium juris ecclesiastici. Brixinae 1911, p. 315.

²⁾ Nov. Justin 57 c. 20, a. 537 și nov. 123 c. 18 a. 546.

³⁾ Conc. Arausic. I. c. 10. a. 441.

⁴⁾ În genere canoniștii orientali mai moderni nu admit existența dreptului de patronat în biserică orientală, în forma în care există în biserică catolică. Se admite însă totuș, sub numirea de ctitorie, atribuindu-se ctitorilor, cari zidesc sau înzestreză biserici, aproape aceleași drepturi și datorianțe, ca și în biserică catolică. (Vezi: A. bar. de Șaguna: Compendium de drept canonic, Sibiu 1868, § 286 și Dr. Nicodem Milaș, Dreptul bisericesc oriental, tradus de I. Cornilescu și V. S. Radu, București 1915, §. 163.

Afară de aceste patronate mai sunt și altele, de ale persoanelor sau familiilor particulare, a episcopatelor, orașelor¹⁾ etc.

III.

Prin unirea cu Roma înfăptuită definitiv în anul 1700, biserica greco-catolică română ajunse să se bucure, deși nu în măsura sperată, de privilegiile bisericii catolice și, în consecință, să aibă dreptul de a se împărtăși de binefăcăerile pe cari împărații Austriei, ca regi apostolici ai Ungariei și ca patroni supremi ai bisericii catolice, le făceau acesteia. Astfel în diploma din 16 Februarie 1699²⁾, împăratul Leopold I, ca rege apostolic al Ungariei, declară cumcă: Românii, Rutenii și Sârbii uniți din Ungaria, Croația, Slavonia și din Transilvania și părțile ei unite, bisericile și lucrurile lor au să se bucure de aceleași drepturi și scutiri, de cari se bucură și persoanele eclesiastice de rit latin și lucrurile lor, în înțelesul canoanelor bisericești și după învoirea domnitorilor pământești.

IV.

Fondul religiunii sau religionar maghiar își are originea de pe timpul regelui Ungariei Ferdinand I. În articolul de lege XII din anul 1548 s'a statorit, că averile schiturilor, a mănăstirilor și a capitulelor părăsite au să se întrebuințeze pentru susținerea preoților vrednici să propovăduiască credința cea adevărată catolică, spre a se întări într'înșa poporul credincios și a se întoarce la ea ceice o au părăsit; pentru deschiderea și zidirea de școli și susținerea de învățători de stoinici și buni și pentru ajutorarea tinerilor buni și vrednici. Dispoziția acestei legi s'a întărit și specificat prin articolul de lege XIX din anul 1550. La aceste averi s'a adaus apoi, prin diploma regelui Ferdinand II din 11 Decembrie 1625, jumătate din averea mișcătoare a episcopilor reșoși, carea trebuia lăsată pentru seminarii și pentru parohiile sărace. Și după ce se pare că nici așa nu se puteau suplini lipsurile cele mari ale bisericilor ajunse în stare foarte tristă, în urma lup-

¹⁾ Cu privire la dreptul de patronat ungar, vezi mai ales Dr. Alex. Tauber: Manuale juris canonici. Szombathely 1912, tom. II, p. 672 și urm. Dr. Szeredi József Egyházjog, Pécs, 1863 tom, II, p. 843 și urm. Dr. Ploskál Tempis Rudolf: A magyar királyi kegyuri jog fejlődése és jellege. Budapest 1916.

²⁾ Nilles: Symbolae etc. I., p. 224-227.

telor religioase din aceea epocă, regele Ferdinand III, în 6 Aug anul 1650, a orânduit ca, pentru ajutorarea clerului catolic scăzut în venit, prin scutirea evanghelicilor dela anumite contribuiri în favorul aceluia cler, (art. XII 1674), să se plătească din camera ungară la mâna primatului dela Strigon în tot anul suma de 6000 floreni. Din aceasta sumă s'a format așa numita 'Cassa parochorum', pentru ajutorarea clerului mai sărac. Această fundație a format propriu zis baza fondului religios de mai târziu. Suma de 6000 floreni la an a fost ridicată din partea regelui Carol III la 16,000 floreni și augmentată prin venitele unor beneficii mai mari vacante. Tot pentru sporirea acestei fundații a dispus împărăteasa Maria Teresia, ca fiecare beneficiu episcopesc să verse în 'Cassa parochorum', venitul ce întrece preste suma statorită pentru susținerea mensei episcopicești.

Adevăratul întemeietor al fondului religios se poate numi însă împăratul Iosif II, care, prin mai multe decrete ale sale, dintre anii 1782—86, a dispus ca averile ordurilor călugărești desființate, precum și venitele intercalare ale beneficiilor eclesiastice, ori cine ar avea dreptul să le conferească, să intre în 'Cassa parochorum', numită apoi „Fundus religionarius“ sau „religionaris“ din care, între altele, avea să se susțină seminariile diecezane (ord. 10 Nov. 1784 Nr. 25742) și să se ajutore preoții deficienți (ord. 24 Ian. 1785 Nr. 2428). Împăratul Francisc I. însă a orânduit ca venitele intercalare să le încasseze erariul. Tot sub el s'au reînființat unele ordini religioase, cărora li-s'au dat înapoi și averile confiscate în favorul fondului religios. Pentru rebonificarea fondului astfel redus în venit, împăratul a ordonat, să se folosească sumele întrecătoare peste venitele statorite pe seama dignitarilor bisericicești. Aceste sume, din 1806 până în 1848, s'au urcat la 9 milioane floreni. De sarcina contribuției la cassa parochorum s'au scăpat beneficiile eclesiastice în anul 1858, cu aprobarea regelui Francisc Iosif I. și a Papei Piu IX, prin solvirea, odată pentru totdeauna, a sumei de 3 milioane floreni în obligații urbariale. În fine, tot pentru sporirea fondului religios, se întrebunțează și venitele intercalare ale beneficiilor bisericicești, după ce s'a modificat dispoziția citată mai sus a împăratului Francisc I, prin hotărîrea preainaltă a împăratului Francisc Iosif I. din 17 Martie 1855, inserată apoi și în punctul 32 al concordatului austriac. Este însă de observat că veni-

tele intercalare ale episcopiiilor și canonicatelor greco-catolice, conform ordonanței din 5 August 1808 Nr. 8148, nu intră în fondul religiei, ci în fondurile viduo-orfanale ale respectivelor dieceze.

Ca un *caz de precedentă*, pentru eventuala lichidare a acestui fond, este de remarcat faptul, că între guvernele din Budapesta și Zagreb, în anul 1876, s'a făcut învoială, ca partea ce se cuvine din acest fond statului Croato-Slavon, să fie separată și manipulată deosebit, ceea ce de atunci se și face. Inșă segregarea definitivă a acelei averi, până azi, nu s'a întâmplat.

V.

Fondul studiilor (tanulmányi alap) își are originea tot în dispoziția citată a art. de lege XII din anul 1548, pe baza căreia unele din averile mănăstirilor etc. s'au dăruit ordinului Iezuiților, ca să deschidă și să susțină școli pentru creșterea și instrucția tinerimii în credința catolică. Iar după suprimarea acestui ord, întâmplată în anul 1773, Impărăteasa Maria Terezia, în puterea dreptului de patronat suprem, prin decretul sale din 6 Februarie 1775 și 25 Martie 1780, din averile lui după subtragerea penziunilor asemnate membrilor acelu ord, a întemeiat *fondul studiilor*, cu destinația primordială, de a servi spre susținerea cultului divin și a așezămintelor literare, dupăcum se făcuse și din partea ordinului Iezuiților. La acest fond s'au mai adaus, în anii 1784 și 1791, averile altor ordini religioase suprimate.

Impăratul Iosif al II-lea a fost ordonat, ca acest fond să se contopească în averile erariale austriace și astfel să fie lipsit de caracterul catolic, dar și aceasta dispoziție a lui, ca cele mai multe, se știe, a fost revocată și scoasă din vigoare. Iar împărațul Francisc I, prin decretul de 4 Iulie 1793, a dispus ca acest fond să se separeze cu totul de alte fonduri publice și să servească numai spre scopuri catolice, precum de fapt și servește. Din acest decret, precum și din altul, al aceluiaș împărat, de dtul 13 August 1793 Nr. 19632, apriat se vede, că aceste fonduri, atât după originea, cât și după scopul sau destinațiunea lor, sunt fonduri *curat catolice* și formează proprietatea bisericii catolice din Ungaria, se înțelege că fără deosebire de rituri. Caracterul catolic al acestor fonduri s'a remarcat și în punctul 31, al concordatului austriac din 1856.

Din fondul studiilor s'au susținut academiile de drept din Pojon, Oradea-mare, Cașovia și Györ, liceele regești catolice, și s'au ajutat și alte școli, printre cari și preparandia gr.-cat. de Oradea-mare, cu suma de 735 floreni anual.

Averile acestor fonduri sunt considerabile și constau din capitale, efecte, imobile și proprietăți rurale întinse. Câtă este alevea averea lor, din datele ce ne stau la dispoziție nu am putut afla, fiindcă socoți publice nu se dau; s'ar putea însă ști din raportul, pe care în tot anul îl făcea, către ministerul unguresc de culte și instrucțiune publică, comisiunea de 15 membri însărcinată cu administrarea acelor averi. După însemnarea lui Szeredi (l. cit.), în anul 1883 averea *fondului religios* consta din hârtii de stat și obligațiuni private în valoare cam de 15 milioane fl., imobile și domenii în extindere cam de 194,408 jugere catastrale, cu un venit anual de 300,000 fl., toată averea valorând cam 44 215,000 fl. *Fondul studiilor*, în hârtii de stat și capital elocat la privați, cam 6¹/₂ milioane floreni, 60,760 jugere catastrale de pământ în valoare de 2.906,719, cu venit anual mai mult de 100,000 fl. v. a.

Pe teritoriul anexat la România-mare fondul religiunii are proprietate de pământ mai mare în comunele Ciacova și Chereșul mare, iar fundul studiilor în Ghilad, Berini și Lighet, toate în județul Timișului.¹⁾

VI.

Din expunerea făcută mai sus, referitor la biserica greco-catolică română se pot face următoarele concluziuni:

1. Dreptul de patronat, împrumutat în forma sa actuală din partea bisericii greco-catolice române dela biserica catolică de ritul latin, trebuie susținut în marginile dispozițiilor canoanelor bisericești; cu atât mai vârtos, că el, deși în formă mai puțin lămurită și sub altă numire, este admis și practizat și în biserica orientală.

2. De bază istorică a acestei concluzii servește faptul, că biserica greco-catolică română, în puterea acestui drept extins

¹⁾ Dr. Szeredi, op. cit. t. II, p. 1594 și urm.: A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter vezetése alatt álló alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a képviselőház 1880 évi szeptember 30-án tartott üléséből kirendelt bizottság által a vallás-alap ügyében kiküldött előadó jelentése. (Acoeaș titulă și la Tanulmányi alap) Budapest, 1881. Egyetemi könyvnyomda.

asupra ei din partea regilor Ungariei ca patroni supremi, recunoscuți din partea sf. Scaun apostolic al Romei, ai întregii biserici catolice din regatul lor, a beneficiat și beneficiază, în virtutea egalei sale îndreptățiri cu biserica latină, de mari foloase materiale, fără de care activitatea sa mult roditoare în viața poporului român ar fi suferit scădere. Și tot atunci a suportat și exercierea drepturilor patronale ale aceluiași patroni supremi, mai ales în ce privește complenirea scaunelor episcopoești și a altor beneficii eclesiastice.

3. Și fiindcă patronul nu poate abdice, în mod unilateral, de dreptul de patronat împreună cu anumite îndatoriri sau sarcini, biserica greco-catolică română are tot dreptul să pretindă, ca fondul religiunii și al studiilor, erarul și orașele, să-și împlinească și de aici încolo datoriințele de patroni, bucurându-se, se înțelege, și de drepturile ce le-au avut până aci. Spre scopul acesta, statul român va purta grije despre corecta administrare a averilor patronale rămase pe teritoriul său, ca din acele să se poată satisface îndatoririle, ca și în trecut; iar de altă parte, se va nizuși ca la lichidarea fondurilor publice din fostul regat al Ungariei, din toată averea fondurilor din chestiune să i-se extradee partea corespunzătoare îndatoririlor patronale, dupăcum se promisese, la anul 1876, extradarea părții cuvenite statului Croato-Slavin, și pe cum s'a cerut și în memoriul prezentat Consiliului dirigent din partea episcopatului provinciei bisericești gr.-cat. române de Alba-Iulia și Făgăraș. Cu aceea ocaziune se va avea în vedere justa pretensiune, nu numai a bisericii greco-catolice române, ci și a celei romano-catolice, după datele ce vor trebui cerute dela fiecare dieceză. Și pentruca toți cei interesați să poată lua parte la lichidare, ca să-și apere și valideze drepturile câștigate, de dorit ar fi ca, în comisia care va fi însărcinată cu efectuarea aceleia, și biserica noastră și cea romano-catolică să fie reprezentate prin câte unul sau doi bărbați pricepători.

4 Având în vedere, că aceste fonduri au fost totdeauna considerate ca avere a bisericii catolice, destinate spre scopuri bisericești și culturale în serviciul aceleia, este de șine înțeles că și partea ce s'ar segrega, precum s'a zis în punctul precedent, va avea acelaș caracter și se va întrebuiința spre scop identic.

5. Administrarea acestor două fonduri, conform proiectului de autonomie al bisericii catolice din Ungaria, avea să

treacă sub administrația directoriului autonom. Iar fiindcă, prin hotărârile dela Alba-Iulia, biserica noastră încă și-a dobândit dreptul de autonomie, cu tot dreptul poate cere ca, după segregarea averii acelor fonduri, partea ce se va judeca, să i-se extradee, pentruca, în cadrul statutului autonom, însăși să o administreze și să-i folosească venitele spre scopuri bisericesti și culturale, amăsurat destinației primordiale a ei.

6. Deoarece, în multe privințe, chestia dreptului de patronat nu este pe deplin lămurită, aflăm a fi de lipsă ca, în concordatul ce-l va încheia statul român cu sf. Scaun apostolic a Romei, și aceasta chestiune să fie precizată și pe deplin lămurită.

Oradea-mare la 8 Noemvrie 1919.

P. S. Acest memoriu a fost trimis, cum s'a zis la început Consiliului dirigent din Cluj și totodată și celorlalte Ordinații, ca să trimită și dănselor Consiliului dirigent conspectul parohiilor de sub patronatul celor două fonduri.

Pe cât știm noi, la ministerul de culte s'au adunat datele cu privire la toate parohiile de sub patronatul din chestiune și, afară de cele cunoscute de noi, multe alte informații cu privire la cele două fonduri și astfel, la lichidarea cu statul ungar, se vor putea valida pe deplin drepturile bisericii catolice din România mare la averea acelor fonduri.

Va rămânea apoi după aceea ca, pe baza dreptului de autonomie, asigurat prin Concordat și în Constituția țării, să se afle modalitatea administrării acelei averi din partea bisericilor romano- și greco-catolice.

Dr. IACOB RADU.

Cuvinte înțelepte.

„Eu am voit să privesc totdeauna scopurile umanității și ale democrației sub specie aeternitatis. Războiul și ororile sale ne îndeamnă, să reflectăm asupra problemei religioase. Religiuinea cuprinde, după părerea mea, un ideal de perfecțiune minunat pentru lucrările omenești. Acest ideal ferește pe oameni de micime și meschinărie. Fie-mi permis a schimba fatmosul cuvânt al lui Halek și a zice: „Dumnezeu ne apără de vulgaritate!” Sentimentul eternității ne face modești; el întărește simțul responsabilității și ajută la înțelegerea armoniei generale a universului“.

(Massaryk, președintele republicii ceho-slovace, cu prilejul aniversării sale de 70 ani.)

Graiul naturii.Foc, căldură, lumină.¹⁾

Admirat-ați vreodată focul? Nu?? Ei bine! eu l-am admirat nu odată, stând iarna în odaie înaintea căminului și uitându-mă în zarea lui prietinoasă.

În momente de acestea nu mă săturam să privesc cum flacărele se preling, sau alunecă așa de ușor pe trunchiul lemnelor ce pârăe și troznesc din incheieturi; cum se întind ca limbi de șerpi și se contractă, cum se învolbură într'un vârtej adânc; cum suluri și trâmbe de scântei se revarsă valuri în cascade, nu în jos, ci spre înălțimi, spre a se înfrăți cu atmosfera. Nu mă puteam miră în destul, cum de nu se astâmpără nici o clipă și n'au odihă, parcă ar fi ascuns în firea lor un duh subtil, nevăzut, fin ca aerul ce ne înconjoară. Pentrucă aveam, a avea, la răstimpuri, iluzia, că în masa asta fluidă este un suflăt, un creier, un gând.

Ce forme bizare și înfățișări ciudate, spectrale chiar, nu luă el în hora furtunatică a undelor luminoase! Uitatu-v'ați vre-odată la figurile fantastice pe cari le zugrăvește în casă — ca și Craiu-ger, neîntrecutul meșter, pe geamuri — uitatu-v'ați, repet, la umbrele săltărețe ce joacă pe pereți, pe mobile, pe icoane, pe dușumea, de o varietate exasperantă de forme, să obosească până și mintea extravagantă a unui artist ce se închină futurismului, cubizmului, și altor izme moderne?

Dar ceea ce mi-l face mai simpatic este veselia lui exuberantă. Murmură, șoptește, vorbește, cântă, chiuie, fără de a osteni din gură vre-odată. N'are gânduri, n'are griji. Optimist incorrigibil. E încins pururea cu aureolă luminoasă pe cap: simbol al tinereții veșnice, al puterii nescacate, și umbre albastre îi flutură pe buze, iar fața-i transfigurată e aur, aur curat ca lamura. Un heruvim, cu aripi de foc.

E frumos într'adevăr. Un făt frumos din povești. Însă frumusețea și-o împărtășește tuturor cari vin în atingere cu dânsul. Lemnele urâte, diforme, strâmbe, devin incandescente, se pătrund de duhul său creator, întineresc sub sărutarea-i fierbinte; până și umezeala din ele se volatilizează, se prefacă în aburi subțiri, imaterializându-se, schimbându-se în firea de

¹⁾ Din volumul, ce se află în pregătire.

spirit viu a focului. Iar fețele oamenilor, obiectele din casă se colorează, devin viorii, se d'auțesc, parcă le-a atins un nou duh creator. A dispărut lumea searbădă de mai înainte. Ești în lumea fantastică a poveștilor.

* * *

Cu adevărat minunată făptură a lui Dumnezeu este focul, iubiți cetitori, cea mai mare binefacere, împreună cu apa, a celui Preafalt, făcută ființelor toate. Ce zic? Universului întreg! Și de aceea, iată, pusu-mi-am în cap, așa din bun senin, să mă ocup de această făptură aleasă a lui Dumnezeu, să arăt ce însușiri și calități și puteri sunt în firea ei, pentru ca să nu trecem nepăsători și fără de nici o recunoștință pe lângă darurile dumnezeiești în cari viem, ne mișcăm și suntem.

Focul nu este decât o ardere, va să zică o oxidare¹⁾ rapidă, cu dezvoltare de lumină și căldură. Și cu cât mai repede se realizează combinațiunea chimică, cu atât mai vie este și arătarea luminii, fenomenul luminos al arderii. Despre ardere deci, în sensul curent al cuvântului, putem vorbi numai când are loc oxidarea rapidă; deși, la urma urmelor, și oxidarea ce decurge încet și se petrece fără de lumină, este și ea nu mai puțin o *combustiune* (ardere) lentă. Oxigenul pe care-l respirăm, produce printr'o astfel de combustione lentă din fibrele musculare căldura necesară trupului nostru, și energia, de care are nevoie omul și animalul, ca să poată lucra amândoi.²⁾

Focul este, cum am zis, undar ales al lui Dumnezeu. Nu ne putem lipsi de el în nevoile noastre trușești. Fără de el până și treapta cea mai infimă a civilizației ar fi absolut cu neputință. Până și săibaticii cei mai primitivi au cunoscut utilizarea focului. Până și în cele mai vechi așezări omenești întâlnim urmele focului. În Taubach, Krapina, Le Moustier și alte locuri, unde s'au găsit resturi din epoca paleolitică, s'au aflat pe lângă obiecte de cremene: pietrii arse, calcinate, oase arse și resturi de cărbuni sau cenușă. Iar din epoca neopaleolitică se cunosc o mulțime de vetre de foc (gropi) îngrădite cu plăci de piatră, ca sp. pl. în Schweizersbild. Focul a fost deci însotitorul cel mai credincios și nedespărțit al omului,

¹⁾ Combinațiunea oxigenului cu alte elemente.

²⁾ Materialul combustibil îl alcătuește hrana, mai ales carbonul ce se află în hrană.

cu ajutorul căruia și-a făcut plăcută vieța aceasta pământească; cum și-o fac plăcută de altfel și oamenii de acum; dovadă, că focul e nedespărțit bunăoară de vieța pastorală, de vieța ciobănească, împrumutându-le tot farmecul, toată poezia lor curată. Nu cunoaștem, zice Hoernes, nici o grupă de oameni, fie din epoca chiar cea mai primitivă, care să fi fost lipsită de foc. Ceeace aflăm mai sigur, dar și minimul, în vechile straturi de cultură, sunt urmele focului: cenușă, cărbune, pietrii arse și oase de animale. Acelaș lucru ni-l spune Nüesch, Menage și alții, cari se ocupă cu epoca preistorică, cu paleoliticul și neopaleoliticul.

Focul este absolut indispensabil omului. Înțelegem, deci, mitul lui Prometeu, care ni-l prezintă ca pe un dar al zeilor nemuritori. Cu el și-au instalat oamenii uzinele, fabricile de azi, au dezvoltat industria ferului în toate epocile, au făurit, mai ales în epocile recente, mașinele, locomotivele, turbinele, motoarele. Cu el, acareturile de câmp, obiectele de casă, de culină în toată vremea, casele înșeși, apoi lucrurile de artă în aur, email, aramă, bronz și altele, dela cele mai grandioase până la cele mai delicate și filigrane. Cu el și-a pregătit până și omul cel mai sălbatic mâncările, și-și pregătește și azi omul cel mai rafinat hrana de toate zilele, pâinea și toate delicatetele cari îmbucură mesele bogaților. De el e legată fabricarea multor medicamente, și sănătatea noastră, cheazășuită de atâtea ape termale. De el e legat până și scrisul și tipariul și cetitul; de el e legat țesutul stofelor, confecționarea hainei noastre și a tot ce ne acoperă trupurile, fiindcă ne pune în mâini instrumentele cu cari se lucră hârtia sau se lucră și prelucră materiile celelalte. De el e legată sfredelirea munților, zdrobirea stâncilor, căci focul e ascuns în explosibilele înfricoșate: dinamită și ecrasită. Cu ajutorul lui strabatem oceanele, escaladăm munții, legăm continent de continent, și stăpânim până și văzduhurile. De el e legată până și strălucirea și maiestatea cultului dumnezeesc, podoaba casii Domnului. Deci, încă odată, focul este adevărat un dar dumnezeesc.

Însă este cu totul falsă idea, că focul a trebuit să fie răpit împotriva voinței dumnezeiești, pe ascuns. Energiile necesare ascunse în materiile combustibile, și în alte substanțe chimice, deposite de Dumnezeu în sânul firii, dovedesc tocmai contrariul. Câtă energie omenească ar fi trebuit să se cheltuiască, dacă nu ne stăteau acestea la îndemână la săvârșirea

unor opere urieșe ale veacului de acum sau a celui trecut: săparea canalului de Suez, de Panama, ecluzele de Assuan, tunelurile din Alpi, dreadnoughturile, transatlanticele, Zeppelinele, Caproni? Inșă bunul Dumnezeu ne-a dat zăcămintele de petrol, straturile de cărbuni, izvoarele de gaz metan, ne-a dat elementele toate, risipite în univers, ca tot atâtea izvoare de energie generatoare de foc și le-a risipit cu mână largă pretutindeni, să le putem avea la îndemână când voim, pentru ca vicleșă să ne fie cât se poate de tihnită, și să putem progresa în cultură, în științe, îmbogățindu-ne tot mai mult patrimoniul omenesc. Noi cari știm căta energie se cuprinde în elemente și substanțe: 34,000 calorii într'un Kgr. de hidrogen, 11,100 într'un kgr. de petrol, 8000 într'un kgr. de cărbune de piatră, 4400 într'un kgr. de lemn de brad, noi știm, așadară, că nu e nevoie de nici un furt, pentru a ne câștiga darul acesta ceresc. El este la îndemâna tuturor, și se câștigă în modul cel mai ușor. Singura datorință ne este să-l folosim în mod rațional, să nu-l risipim, cum este obiceiul oamenilor pururea lacomi după bani și câștig.

* * *

Focul este de sigur fenomenul cel mai grandios al naturii, care ne arată mai plastic ca oricare altul puterea imenză a lui Dumnezeu. Gândiți-vă numai la formarea pământului nostru. Gândiți-vă la activitatea vulcanilor de acum, care înșă în epocele mai vechi a fost mult mai grandioasă, plăzmuind în perioada kănozoică, epoca a patra a pământului, munți întregi de trachit și bazalt. Peste jumătate din ostroavele oceanului pacific își datoresc existența vulcanilor insulari.¹⁾

Despre puterea imenză a focului ne vom face idee palpabilă, dacă vom socoti, că pietrii sau blocuri de lavă au fost aruncate de Vezuv la distanță de zeci de klm. până la Malfi, și că un bloc de 25,000 kgr. căzu în sbor la picioarele Vezuvului în partea sa nordică, sau vom socoti, că în 1831 tot erupția Vezuvului nimici aproape întreagă Campania înfloritoare, și distruse sute de sate; sau vom socoti iarăș, că vulcanul Tambora ce erupse în 10 Aprilie 1815 aruncă până la lava (50 myriomuri) și Celebes (40 myriomuri) o ploaie de cenușă în așa cantitate, cât pe întreaga distanță se scoborî

¹⁾ Skaptar Jökul din Islanda scoase la suprafață, în 11 Iunie 1783 și în două alte erupțiuni ce-i urmară material destul pentru a putea clădi de șapte ori un munte mare ca Montblancul.

noapte adâncă, volumul cenușei deposite cuprinzând, după datele împărțite de Zollinger, un bilion de tone, putându-se va să zică acoperi cu ea întreg imperiul german cu un strat des de înălțimea omului. Ne vom putea face, repet, o idee palidă despre puterea focului, dacă vom socoti, că din gura Vezuului ieși în 1631 un fluviu de lavă de 3 klm. lărgime, ce luă alocurea adâncime de 20 metri, și că erupția din 1883 a vulcanului din insula Krakatoa, mare odinioară de 33,5 klm², nimicl partea cea mai mare din insulă (18,2 klm.² = 1820 ha) cufundându-o în mare, iar talazurile mării, ridicate de explozia groaznică, pustiiră ca un uragan litoralul insulelor Iava și Sumatra, și că spazmurile lor fură resimțite până și pe coastele Americii de sud. Mirarea noastră însă se va potoli, dacă vom socoti temperatura extrem de ridicată a lavei, ce atinge 2000°; o temperatură enormă,¹⁾ care în 1737, pătrunzând lava în mânăstirea Carmelitanilor din Torre del Greco, topi sticlele și paharele din refectoriul mânăstirii, fără de a fi venit în atingere imediată cu lava, deși aceasta pierduse mult din temperatura primitivă, curgând atâta distanță dela izvorul său. Ce energie este ascunsă în foc, iubii cetitori, v'aș putea arăta mai apoi în mod plastic mai ales cu pilda astrului luminos ce strălucește maiestos pe bolta ceriului, cu pilda soarelui. Dar mă simt dispensat să o fac, fiindcă despre asta am vorbit pe larg în această carte, povestindu-vă despre regele planetelor noastre așa cum mi-au ajutat puterile. Recitiți acel capitol și aduceți-l în legătură cu cele spuse acum. Veți avea, cred, profit îndoit.

* * *

Dar când vorbește omul de foc, trebuie să vorbească numai decât de *căldură*, emanația focului, productul său cel mai de căpetenie.

Căldura este condiția esențială a vieții pământești. Mai e nevoie s'o dovedesc?

Inchipuți-vă numai, că pe globul nostru pământesc s'ar sălășlui temperatura glacială din spațiile interstelare, din spațiile universului. Ar îngheța numai decât toate fluidele; s'ar distruge orice vieață prin o moarte subită.

Căldura ce emană dela soare, din acest cuptor imens de foc, ar fi de ajuns să topească anual o pătură de ghiață de

¹⁾ Moissan în cuptoriul său electric a produs temperatură de 3500°, cu adevărat temperatură infernală.

31 m. grosime ce ar încunjura pământul. Ar trebui să ardem o pătură cam 250 mm. de groasă de strat de cărbune uniform distribuit pe întreagă suprafața pământului, pentru a produce căldura ce o câștigăm anual dela soare. Dar trec peste acestea.

Mai vârtos vreau să vă arăt foloasele imenze ale căldurii, referindu-mă la două fapte îndeobște cunoscute de ceice se ocupă de științele naturale, de viața de pe globul nostru pământesc.

„Există un fluviu“, zice oceanograful Maury, „care nu seacă în seceta cea mai mare, și nu iese din matcă ori cât de umflate i-ar fi valurile; alvia i-o alcătuește apa rece, deși el cuprinde valuri calde; el izvorește din golful de Mexic și se varsă în marea glacială nordică: fluviul acesta măreț este golfstream-ul. Lușimea cursului său e mai mare ca și a râului Amazon sau Missisipi, și volumul apelor sale de multe mii de ori mai mare. Apele sale, dela golful de Mexic până la coasta Carolinei, sunt albastre de culoarea indigo-ului. Sunt atât de caracteristic desemnate, cât poți urmări cu ochii linia unde ating apa comună“. Ei bine, iubiți cetitori, căldura acestuia face ca Anglia, Islanda și Norvegia să fie țările relativ cele mai calde, încât porturile s. p. norvegiene până la capul nordic nu îngheață nici odată. Cine a auzit să fi fost blocat vre-odată de gheață portul dela Liverpool? Pe când portul S. John's, Newfoundland, fusese înghețat în 1831 până în Iunie, deși e cu 600 klm. mai spre sud decât celalalt. Iar naturalistul Schleiden spune tot despre golfstream: „Fluviul acesta de apă caldă și-a avut rol în istoria omenirii ca nealt eveniment istoric... Caracterul climei stămpărate, solicitând energia omenescă, dar și răsplătindu-o, departe de gheața încremenitoare a Nordului, și zăduful pustiei, de goliciunea unei naturi ce moare în brațele gerului, precum și de plenitudinea exuberantă înăbușitoare a darurilor aceleiaș naturi, este propriu zis făuritoare și continuatoarea civilizației, ea a evocat-o în Europa și-a adus-o la înflorirea în care se găsește. La o latitudine nordică, în carea, la Hammerfest, mai trăiesc oameni fericiți, suntem în Asia ostică încunjurați de ghețuri veșnice... Și toate acestea are să le mulțamească Europa golfstreamului ce-i aduce căldura tropicală, și îngăduie viață și cultură, și o provoacă și acolo, unde de altfel sfârșește totul în moarte glacială“. — Nu arată aceasta rolul căldurii?

Să ne scoborim în regnul animal. Peste tot și dobitoacele sunt influențate în mod esențial, în dezvoltarea și răspândirea lor, de împrejurări climaterice; și ele au o nevoie specifică de căldură și se pot dezvolta normal, multiplica și simți bine, numai după anume graduri de căldură. Și pentru regnul animal are valoare legea: sărăcie la poli, bogăție la ecvator. Fauna e cu atât mai bogată în specii, se manifestă cu atât mai uriașă și mai pompoasă, cu cât ne apropiem mai mult de ecvator. Locuitori ai zonei tropicale sunt, pe lângă numărul imens multicolor al insectelor, și pe lângă făpturile cele mai grațioase și gingașe ale pământului: colibrii, ce seamănă acuș cu un rubin, acuș cu un topaz, apoi cu un smaragd, și în sfârșit cu aurul strălucitor, sunt, repet, făpturile colosale ale pachidermelor, făpturile mlădioase ale felinelor, sunt crocodilii feroși provăzuți cu panțiră groasă, figurile fantastice ale girafelor, șerpilor uriași și alții mulți. Excepție dela regula aceasta formează numai singuratiche animale marine, în ce privește mărimea lor; ele cresc, în spre poli, în masă și volum. Și mai apoi urcându-ne, ca și la plante, dela un nivel, dela o regiune mai joasă într'alta mai ridicată, constatăm o scădere a speciilor și a numărului indivizilor. O dovadă pipăită a influenței climate o avem în frigul mare din 1854—1855, care prăpădi în Anglia 4/5 din toate păsările, și cel din 1894—1895 care prăpădi în Germania stoluri întregi de păsări. E știut mai apoi, că pentru clocirea ouelor se cere anume grad de căldură, pe care o furnizează celor mai multe animale direct soarele. Numai la păsări suplinește căldura trupului.

Tot astfel, și în ce privește regnul vegetal, unde, oare nu în regiunile calde cresc pădurile enorme nepătrunse, arborii uriași: baobabul, sequoia giganta, lianele puternice, florile mari — mă gândesc la floarea Rafflesiei și a Aristolochiei — florile splendide și variate în culori, plantele bine mirositoare, poamele aromate? Da! acolo se înobilează sucirile plantelor și fierb și se prefac sub raza înfocată a soarelui în balzam și aromate. Vieța exuberantă este datorită deci fără îndoială căldurii abundente. Cine o și trage la îndoială? Ar fi să te lupți cu morile de vânt.

Numai cât trebuie să vă cer mii de scuze! Despre căldură, despre foloasele ei v'am fost vorbit și mai înainte, când v'am povestit despre isprăvile focului în toate ramurile industriei omenești. Ea era la baza tuturor lucrurilor minunate acolo

Înșirate, căci prin ea realizat-a focul, meșterul Hefaistos, toate isprăvile sale, ce l-au făcut vestit în lungul și largul lumii. Aci m'am folosit de ocazie, să vă arăt numai încă câteva din isprăvile lui, tot prin mijlocirea căldurii, a acestui agent omnipotent al focului.

* * *

S'ar putea însă să vă vorbesc despre foc și să nu vă vorbesc de lumină? mai ales de lumină, acest zimbet fascinator al focului? Cred că nu!

„Lumina este o creațiune admirabilă, vrednică de a-și fi revărsat strălucirea sa în clipa când înțelepciunea dumnezească rânduia haosul, vrednică de a-și mulțami existența Celui ce este splendoarea și Lumina veșnică neapropiată.

„Avea! Ea împrumută ceriului azurul, ea dă nuanțele de culori talazurilor și undelor, ea vedește focul diamantelor, farmecul topazelor și rubinelor; ea ne descopere maiestatea munților și grația încântătoare a văilor; ea împărtășește limpezime izvoarelor, farmec luminișurilor din păduri, arată verdele câmpurilor, strălucirea corolei delicatelor flori, limpezimea zorilor minunate de primăvară, tonurile calme și dulci ale sărilor de toamnă.

„Mai mult! Nu se mulțamește să întindă numai asupra firii, pentru desfătarea ochilor, un văl fermecător de frumsețe și magnificență, ci pătrunde până și în adâncurile sufletului omenesc. Ea ne face să cetim în surisul unei mame gingășia sufletului său, și în privirea unui copil recunoștința și iubirea sa. Ea face să se lărgească de avântul entuziasmului un suflet de altfel potolit și pașnic, ea mângăe pe omul năcăjit. Precum după un vifor, ea face să strălucească pe ceriu simbolul nădejzii, curcubeul, acest frumos copil al soarelui, ea readuce încrederea în orice inimă obidită; și prin nădejdea revenirii sale scurtează lungimea insomniilor și stămpără amarul durerilor. Asociindu-se în fine sentimentelor popoarelor, prin prezența sa, într'o zi de bucurie națională, sporește pompa sărbătorilor, strălucirea armelor, bucuria triumfului, gloria drapelului.

„Nu-i destul! Lumina, elementul acesta, cel mai nobil și mai fin din tot ceea ce ne prezintă lumea materială, ne mijlocește, cum am zis deja, vederea, ne face cu puțință mișcarea liberă, îngăduie să ne vedem de lucrul nostru zilnic, de meseria, de slujba noastră, ne face să putem evita primejdiile ce ne

amenință. Lumina ne face cu puțință cetitul și astfel este mijlocul suveran al culturii minții și inimii. Orbia este nenorocirea cea mai mare. Fără lumină însă am fi ca orbi cu toții¹⁾.

Ce-i însă lumina? Invățații știu să ne spună, că lumina nu este altceva, decât unde de natură electro-magnetică în eterul atmosferei. Și fiindcă este soarele însuș care produce multiplele ondulații ale eterului, de aceea pe dreptul poate fi numit izvorul luminii.²⁾ Ei ne spun, că lumina zilei este rezultatul resfrângerii razelor solare în firisoarele de apă, vapori, aer și praf ale atmosferei, și că în locurile neexpuse direct razelor solare, avem lumină difuză. Ne știu spune, pe urmele lui Römer și James Bradley, că lumina este o ființă înaripată ce percurge într'o secundă o distanță imensă de 299978 klm., că razelor de lumină a încredințat Dumnezeu transportul căldurii pe pământ, în tot locul, unde pătrund ele, fiind ca și niște trenuri fulgere pentru comunicația la distanțe și depărtări incomensurabile prin atmosferă. Ne spun, ce servicii imense ne-a făcut pentru descoperirea lumilor siderale, în analiza spectrală aflată de Bunsen și Kirchhoff, analiză care ne-a făcut să descoperim într'altel și zece elemente noi. Ne spun iarăș, după invențiile lui G. B. Porta și a lui Daguerre, ce influință hotărtoare are lumina în arta fotografiei, provocând ea procese chimice. Aceiași ne povestesc de meritele ei neperitoare pe tărîmul lumii microscopice și ultramicroscopice; iar botaniștii ne fixează influența ei asupra lumii vegetale, condiționând de ea descompunerea acidului carbonic, degajarea oxigenului, și folosirea carbonului pentru combinațiuni organice, condiționând tot de ea și culoarea fascinatoare a covorului de flori ce ne încântă pe noi bieții muritori.

I-au bănuit deci principiul, i-au descoperit legile. Dar ce-i ea în fond, în intimul ființei sale, această rămâne o enigmă, și varietatea ipotezelor arată taina de care-i învăluită, zice cu drept cuvânt Munier.

Nu voiu intra deci nici eu în dedalul ipotezelor, ci tainică, așa cum este, îmi va fi dragă totuș și voiu preamări-o. Pentru că tot ce am zis și am scris despre natură până acum, ei datoresc, și prin ochii ei diafani de inger am contemplat-o, mut de admirație sfântă.

¹⁾ Munier.

²⁾ Ondulațiile de lumină sunt după firea lor absolut egale cu ondulațiile electrice, cu deosebirea că sunt mai scurte și au un număr mai mare de vibrațiuni.

Căci cine să poată suporta umbra și întunecul veșnic? Cine să poată trăi în acest infern? Ei bine, în lipsa ei ar fi întunec și umbra morții, ar fi chinurile iadului pretutindeni.

* * *

N'aș putea să vă arăt mai bine ce influință dezastruoasă are asupra minții și sufletului lipsa luminii, decât reproducându-vă șirele scrise de Dr. I. I. Hayes, cetățean al Statelor Unite, care petrecu în iarna anilor 1860—61 cu naia sa în portul Faulke din Smith-Sund, coasta nord-vestică a Grönlandei (78° 20' lat. nord.), — scrise, repet, relativ la noaptea arctică:

„Dacă noaptea arctică apasă puțin asupra trupului, încât e suportabilă, totuși ea este o grea încercare pentru suflet. Întunecul ce învăluie așa de mult firea, deschide o nouă lume simțurilor, și simțurile anevoe se obișnuiesc cu această lume. Influența înveselitoare a soarelui ce răsare, ce te cheamă la lucru, influența potolitoare a amurgului, schimbarea între noapte și zi, ce ușurează minții oboseite și trupului zdrobit sarcina, înviorându-i nădejdea și menținându-i curajul în marea luptă a vieții din scumpa Sa patrie, toate acestea ni-s sustrase, și în dorința veșnică după lumină, nu-i succede minții și trupului oboseite de scurgerea uniformă a timpului, să afle pace, acolo, unde totul este pace. Măreția naturii înceată să procure bucurie simțurilor tocite. Inima se dorește veșnic după legături noi, obiecte noi, și societate nouă. Solitudinea întunecoasă și tristă oprimă mintea, pustietatea ce stăpânește pretutindeni molestează fantezia; liniștea, sinistră, tristă și adâncă e groaznică... Sub haina eterică a nopții nu există nici căldură, nici amestec de culori. Nu se deschide nici o fereastră largă spre răsărit, nu cade nici o perdea de culoarea aurului sau carminului spre apus pe o lume îmbrăcată în albastru, verde și purpură, a cărei culori se contopesc într'un întreg armonic, într'o manta de o gingășie răpitoare. În umbra nopții veșnice natura n'are nevoie de nici o draperie, și nu cere nici o podoabă. Neagra preteasă a iernii arctice a învăluit lumea cu o cămașă a morții, și-a întins vălul său gros pe fața naturii“. Și mai departe: „Ceriul deasupra și pământul de desubt vădesc numai o liniște nesfârșită, nesondabilă. Nicăiri în jurul meu nu există o dovadă de viață și mișcare. Stau singur în mijlocul munților puternici. Coamele lor svelte se urcă și se pierd în bolta sură a ceriului. Țancurile negre

ce atârnă de coastele lor albe, sunt treptile unui amfiteatru urieș. Minte ce nu-și găsește odihnă pe culmile lor pleșuve, rătăcește în univers. Luna, obosită de veghe lungă, se culcă. Pleiadele nu mai emană dulcea lor văpae. Cassiopeia și Andromeda și Orion și toată ceata imensă a nesfârșitelor stele nu mai stârnesc în această atmosferă moartă nici o schinteie de bucurie. Și-au pierdut toată gingășia, și sunt răci, fără de pulsație. Ochiul le părăsește și se întoarce spre pământ, și urechia tremurândă așteaptă ceva, ce să întrerupă liniștea apăsătoare. Dar n'o atinge nici un sgomot de pași de ființă vie; nu urlă prin pustie nici un animal sălbatic. Nu țipă nici o pasere, spre a înviora scena; nu există nici un arbore, în ramurile căruia ar putea geme și suspina vânturile. Numai bătaile inimii mele se aud în marea și goala întindere, și când zorește sângele prin simțitorul organ al urechii, sunt covârșit ca de glasuri discordante. Tăcerea a încetat de a fi negativă; e plină de attribute pozitive. Mi-se pare că o aud, o văd, o simt. Acolo stă ea, o groaznică fantasmă, ce umple mintea cu covârșitoarea conștiință a morții generale, anunță sfârșitul tuturor lucrurilor, și vestește viitoriul veșnic. Prezența sa e de nesuferit. Sar de pe stânca pe care șed, și bat tare cu picioarele în nea, spre a alunga fantasma groaznică, și sunetul se rostogolește în noapte gonind fantasma. N'am văzut pe fața naturii nici o expresie, care să fie groaznică ca tăcerea nopții arctice“.

Ce fraze plastic! Nu este deci scumpă lumina, iubiți cetitori, lumina ce alungă noaptea, alungă moartea, alungă liniștea de mormânt, însuflește firea toată, împreună cu noi?

Ca să fiu complet, îngăduiți-mi să reproduc și cuvintele cu cari salută reivirea luminii solare: „Pe coamele culmilor tăcute, și preste promontoriul acoperit de nea pluteau leneși nori ușori, și printre ei soarele revărsă deja un fluviu de foc de aur, și întreg ceriul dela miazăzi stătea în flăcări, din cauza strălucirii zilei ce se ivea. Vârful capului Alexandru stătea tocmai spre miazăzi dela noi, și îndărătul lui trebuia să se arate soarele tocmai la amiază și să se rostogoliască la orizont numai cu jumătate discul pe deasupra liniei apei. Așteptam cu nerăbdare clipa apropiată. Acum străpunse o rază de lumină norii subțiri de negură ce erau în fața capului departe de noi la dreapta, schimbându-i într'o mare de purpură, și schinteia pe piscurile arginții ale munților svelți de ghiață,

cari străpungeau haina negurii, ca și când ar voi să prindă căldura ce venia. Raza se apropia tot mai tare de noi, marea de purpură se tot mărea, turnurile schinteietoare ale țăncurilor se tot sporiau, căci repede se iveau unul după altul, în flacăra fâlfăitoare a zilei, și când schimbarea aceasta minunată trecu și la suprafața mării, simțirăm că umbra promontoriului era umbra nopții, și că noaptea se ducea. Numai decât se aprinseră stelurile roșii-închise de dinapoia noastră de o culoare vie, colinele și munții se arătară în nouile lor haine de o strălucitoare limpezime, și valurile ce zoriau își pierdură asprimea mândră și rîseră în lumina soarelui. Și acum se putea zări linia umbrii. „E colo pe culme“ strigă Iensen. „E colo la picioarele gheții“, răspunse Dodge, — acolo la picioarele noastre era o masă de nestimate sclipitoare, și soarele se ivi mare și larg înaintea noastră. Ne ridicarăm deodată toate căciulile, și salutarăm cu puternice semne de bucurie călătorul de mult pierdut al ceriului. — Acum ne scaldarăm în atmosfera altor zile. Pretinul tuturor adunărilor pline de nădejdi era reîntors, spre a reînvia o lume amorțită și când mă uitai după acest lung restimp iarăși în fața lui, nu mă mirai că sunt oameni, cari își pleacă genunchii înaintea lui și-l adoară, și-l declară a fi „ochiul lui Dumnezeu“. Cel ce este pururea tatăl luminii și al vieții, este de asemeni și în pustietățile acestea. Vlăstarul îl așteaptă și aici, ca și în răsărit; însă acolo se odihnește numai scurtele ore ale unei nopți de vară, pe când aci doarme cu lunile sub o pătură de nea. După un interval de timp însă soarele luminos va rupe această pătură, și în fluvii iuți va repezi-o în mare, și va săruta pământul rece, și-i va da căldură și vieață; și florile vor înmuguri și înflori, și-și vor întoarce zimbitoare și recunoscătoare micile lor fețe spre el, când străbate în lunga zi de vară aceste vechi culmi. Inșiși ghețarii vor plânge lacrimi de bucurie la sosirea lui. Ghiața își va descleșta mâna de fier de pe apele acestea, și va lăsa să se joace valurile nebune. Renul va sări vesel prin munți și dealuri, spre a saluta sosirea lui și-și va cere dornic pășune verde. Păsările marine, cari știu, că el le îmbie pe insulele de stânci un loc de odihnă pentru picioarele lor, veni-vor să caute culeșuri de mușchi, pe cari le întinde pentru cuiburile lor, și vrăbiile sosi-vor pe razele lui de vieață dătătoare și cânta-vor ziua nesfârșită cântările lor de dragoste“.

Nu-i așa că-s frumoase cuvinte, iubiți cetitori, cari pot să vă dovedească, mai bine decât slabul meu cuvânt, prețul imenz al luminii pentru lumea întreagă, pentru tot ce mișună pe acest pământ?

Și cu acestea aș fi mântuit însărcinarea ce mi-am luat, de a vă înfățișa focul cu minunatele sale calități sub toate punctele de vedere, în raporturile sale multiple cu viața noastră.

*

Totuși doresc să mai fixați, drept concluzie, că deși energiile din natură, manifestate în foc, căldură și lumină, pe cari le-am admirat așa de mult, par a fi omnipotente și veșnice, cu toate acestea, pe baza principiului *entropiei*, azi în deoabte admis, sunt supuse și ele unui proces de degrađațiune. Energia, conform acestui principiu, trebuie să percurgă o scară descendentă, de așa, cât încetul cu încetul toată energia universului fi-va în mod ireductibil schimbată în forma sa cea mai inferioară. *Lordul Kelvin*, foarte competent în materie, după ce ilustră pe larg acest principiu, deduce nevoia inexorabilă, ca universul să fi avut un început și să aibă un sfârșit, fiindcă un proces de degrađațiune nu poate fi veșnic. *Tyndall* (*fragments of science*, 5 ed. p. 23) se exprimă: *Massa energiei universului capabilă de a opera scade zilnic*. Deși ea nu se distruge în nici un chip, totuși, încât ne privește pe noi, este perduță pentru totdeauna. *Balfour* mai apoi spune, în mod elegant: *Dacă universul s'ar putea asemui cu o candilă stinsă, am putea admite poate atunci, că a existat din veci; fiindcă însă trebuie socotit de o candilă aprinsă, noi câștigăm siguranța, că ea n'a putut arde veșnicia întreagă și că va veni o vreme când va înceta să ardă*. (*Oliver Lodge*, *vieța și materia*). *Numai Dumnezeu este veșnic, iubiților!*

— Apoi doresc iarăș, ca tot ce v'am spus în puține cuvinte, să fie și un simbol al desăvârșirii voastre sufletești.

Aduceți-vă aminte, că nouă ni-s'a arătat lumină mare, celor ce ședeam în întunerecul și umbra morții: *Hristos, Dumnezeul nostru, Cuvântul Tatălui*. „*Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul ce vine în lume*“. Ioan 1, 9. — Și: *Acesta a venit spre mărturie, ca să mărturiscască de lumină, ca toți să creadă prin el*“. Ioan 1, 7. — El însuși zicea despre sine: „*Eu sunt lumina lumii; cela ce urmează mie, nu va umbla întru întuneric, ci va avea lumina vieții*“. Ioan 8, 12. — Dal

Avea-va lumina vieții: „Și întru lumina ta vom vedea lumina, — prin lumina măririi vedea-vom lumina dumnezeirii. Inșă cum? Având în inimi căldura dragostei: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din tot sufletul tău, din tot cugetul tău, și pe deaproapele tău, ca pe tine însuși“, — căldura dragostei, ce se revarsă îmbelșugată din focul harului sfinților, care ne dă tuturor vieață nouă sufletească, făcându-ne fii ai lui Dumnezeu. — „Le-au dat lor stăpânire, să se facă fii ai lui Dumnezeu, celor ce cred întru numele lui“. Ioan 1, 12. — Și cine vă va da focul harului? Fără îndoială Domnul de vieață făcătorul, prin care izvoresc rîurile harului, cel ce adapă toată zidirea spre rodire de vieață, și carele s'a scoborit în limbi de foc preste sfinții învățăcei și apostoli ai Domnului; — El — dragostea Tatălui și a Fiului.

Astfel inzestrate având sufletele noastre ajunge-vom în Ierusalimul cel sfânt: „cetatea ce nu are trebuință de soare, nici de lună, ca să lumineze întru ea, că slava lui Dumnezeu s'a luminat pre ea, și luminătorul ei este Mielul“. (Apocalipsis 21, 23); — „că Domnul Dumnezeu ti luminează pe ei, și vor împărăți în vecii vecilor“. Apocalipsis 22, 5.

Aduceți-vă aminte de cuvintele: „Iată vin de grab; și plata mea este cu mine, ca să dau fiecăruia precum va fi fapta lui“. Apocalipsis 22, 12.

Dr. ALEXANDRU NICOLESCU.

Pagini de istorie.

Urme despre voievozi români în județul Sătmar, în veacul al XIII-lea.

Scriau pe atunci anul 1217: Pascua Romanorum erau deja părăsite. Românii adevă-se retraseră pe partea de dincoace a Tisei. Aici își susțineau încă așezămintele apărate cu atâta cerbieie în vremea când dușmanul intrase în țară. Și așezămintele aceste, în butul tuturor opintirilor, au rămas și pe mai departe¹⁾. Sate

¹⁾ Nu avem cunoștință despre toți voievozii și cneji de pe teritoriul jud. Sătmar. Cunoaștem însă pe cei din Medișa aurită, Gerăusa, Borlești și Vălăsut. Despre voivodul Ilie din Borlești vorbește procesul verbal din anul 1673, în care se plânge, că ungurii l-au atacat, ducându-i fugarul, preț de 100 fl.; tot în acest proces este amintit și voivodul din Vălăsut.

cu numiri românești, instituțiuni, deși de proveniență străină, dar cu vremea atât de proprii românești, ca și voivodatele și cneziatele, rămânând poporul în masse, trebuiau să rămână și ele. Nu se putea altmintrelea. Firea conservativă a românului, apoi oțelirea puterilor în luptele continue, așa pretindeau aceasta. Numai veacuri multe deopotrivă potrivnice puteau să slăbească tăria sufletului românesc.

Pe la anul amintit trăiau în comuna, numită pe atunci „Voda“, azi neexistentă, pierdută în valurile nebuloase ale istoriei, mai mulți români, iobagi castrensi, aparținători cetății din Ciomocoș, ori cum o numiau pe atunci; Terra Warchamakuz. Și cum domniile de pământ și pe atunci erau hrăpărești, s'a întâmplat, că comitele Andrei, vecinul lor, într'o bună zi, ară din pământul bieților ostași pământ de 7 (șapte) pluguri, astfel că el posedă acum pământ de 22 pluguri, cu cel ce îl avea deja. Lucru mare, de sigur! Dar — cine se încumăta să împrucesueze pe un domn atât de puternic?

Iobagii au așteptat ocaziunea bine venită. Și această ocaziune, deși peste mult, totuși a sosit. Anume a murit contele (comitele) dar a murit și feciorul acelaia Iosa. Cu văduva acestuia cugetau oamenii, că mai îngrabă vor ajunge la ispravă. Și au dat jalbe la comitele județean, unde espun pricina. Dar pe atunci erau așa numitele Ordalii, adică pârșul avea să meargă la Oradea mare, la mormântul Stului Ladislau, și acolo să țină fier înfocat în mână, ori să calce pe fier înfocat; se zicea adică, că sfântul Ladislau va arăta, că au drept pârșii, ori ba! Dacă pot ținea fierul înfocat în mâini, fără ca să-i ardă, aveau drept, altcum pâra era pe nedrept făcută. Lucrul acesta trebuiau să-l facă și soldații noștri, anume Ștefan, Toma și Coșa. Și ei, temându-se de „judecata lui Dumnezeu“, cum se mai numea, au rămas acasă, abdicând de pământul lor, nevoind să ispitească pe Dumnezeu! Toate lucrurile acestea sunt scrise la scriitorul maghiar, Szirmai Szirmay Antal, iar acesta le-a scos din așa numitele „Regestrelor Oradane“, nr. 102. „Ostașii Sătmăreni din comuna Voda au împrucesuat pe văduva lui Iosa, fiul comitelui Andrei, și pe fiii aceleia, pe Simeon și Mihaiu, afirmând, că comitele Andrei a luat pământ de 7 (șapte) pluguri dintru al lor și l'a adăos către pământul de 15 pluguri, ce-l avea el, dăruit de regele Andrei. Numita femeie și fiii ei răspund, că pământurile acelea sunt proprietate dreaptă, cumpărate fiind mai de demult, dela Cosma și Giuna, de pă-

rinții comitelui Andrei. De unde Dethmar, șpanul comitelui Simeon, trimite în numele comitelui (prefectului) din Satumare un „voivod“ carele, ținând judecată asupra ostașilor, cu pristaldul regesc Petru din Peto (Petea), i-a trimis la Oradea, ca să se supună probei cu fier înfocat. Unde numiții ostași, adecă Ștefan, Toma și Coșa, în fața iobagului castrenz Petru, carele s'a înfățișat ca reprezentantul (delegatul) tuturor iobagilor, adică în numele lui Andrei, Chod, Nogh, Subrest, Paul și alții, au abstat dela proba cu fier înfocat, zicând, că au fost de părere greșită, când au conturbat pe numita doamnă și pe fiii ei!

De unde urmează:

I. Că pe la 1217 în județul Sătmar era deja voivod „român“. Și anume pentrue? Pentru aceea, căci toți scriitorii, atât români, cât și maghiari, recunosc, că *numai românii aveau voivozi*. Un scriitor ungar, care a scris partea istorică a monografiei județului Sătmar (Szatmárvármegye monographiája) încă vorbește despre documentul acesta, însă cu învederata intențiune de a-l falsifica. Anume zice, că: luând Dethmar interogatorul... a trimis cu pristaldul său Petru din Petea pe un om oarecare cu numele Waivoda cu poporul dela cetate, la Oradea, pentru proba cu fier înfocat“. Intențiunea este vădită. Așadară nu „voivod“ a fost trimis la Oradea, ci un om cu numele „Voivod“. Însă istoricul monografiei se păcălește rău, căci, în vremile bătrâne, oamenii se *numeau după ocupațiunea ce aveau*. Firește ungarului nu îi place să audă despre voivod, căci atunci trebuie să recunoască, că aici în inima țării ungurești românii erau bine așezați sub voivozii lor. Iar voivozii erau căpitani de oaste în războiu și judecătorii poporului în pace. Nu odată s'a întâmplat, că acești voivozi obțineau distincții uimitoare, pentru meritele câștigate în războiu, dar și frica silea adesea pe regii maghiari, să-i indulcească.

II. Regretatul istoric, A. D. Xenopol, ne aduce un document din anul 1227, care reproduce conținutul altuia mai vechiu, dat de regele Coloman (1095—1114) unor români din ținutul Crasnei, prin care regele întărește stăpânirea pământului lor și le încuviințează mai multe scutițe. Acești români erau: Voinea, Dinu, Vulcan și Micul. Tot despre aceasta ne vorbește și scrisoarea noastră, adecă, că românii din județul Sătmar încă la începutul veacului al XIII-lea erau deja proprietari

de pământ. Tot așa erau și în județele Bereg, Maramurăș, Bihor și Timiș, până jos la Dunăre, ba în Bereg voivozii români Stan, Stanislau și Crăciun posedau până la 24,000 jugr. de pământ, așa dară nu erau niște fugari numai, cum le place ungarilor să ne numească, ci locuitori statornici în satele și orașele lor înfloritoare.

III. În veacul al XIII-lea erau deja sate românești prin părțile acestea. Nici nu e mirare. Sub scutul și paza voivozilor și cnejilor români s'au format sate puternice românești. Astfel între 1200—1300 avem comunele Voda, Cârnești, Sadan, Gilian, Satumare, ș. a. Despre acest din urmă foarte mult au scris scriitorii ungurești, dar nu știu de unde să-l derive, ba mai apoi chiar înjură, nu numai pe români, ci și pe ungurii, cari au cutezat să zică, că numele Satumare este de origină românească.

IV. Românii numai cu ocaziunea invaziunii tătarilor s'au retras la munți. — Din cele de mai de sus reiese, că românii înainte de invaziunea tătarilor (1241) posedau proprietăți aproape până la Tisa. Adevărat, că nu avem așa de multe documente cunoscute, cari se sprijinescă pe deplin această aserțiune, însă din câte avem, aflăm starea românilor de atunci. Ci este de tot interesant să vezi, că în cele trei—patru veacuri dela năvălirea ungarilor, românii ocupau niște situații, la cari în veacurile de mai târziu nici în vis nu se puteau gândi. Așa în 1386 se amintește, că Drag, voivodul Maramurășului, face parte din cei zece magnați, cari conduc tratativele de pace între regina Maria și soțul ei Sigismund.

Cu invaziunea tătarilor, românii, părăsindu-și vetrele, s'au retras în munți. Aici au stat până după ce a trecut vijelia, când iarăș s'au coborât la câmpie, ocupând, deși nu toate, dar multe din satele și locurile mai înainte posedate. Această coborîre o numesc istoricii maghiari: furișare cu încetul, în chipul țiganilor (Hunfalvy). Dar atunci, cum să se explice drepturile, scutințele și onorurile, de cari îi vedem pe români bucurându-se, în vremurile cele mai vechi?

Ciumești.

preotul ȘT. TĂȘIEDANU.

Ioaniciu Endrődi (1765—1775).

Călugăr basilitan apostat dela mănăstirea
Sf. Treimi din Blaj.

Părintele călugăr basilit, istoricul Samuil Clain, după descrie întâmplările și mersul afacerilor administrative ale diecezei gr.-cat. a Făgărașului, precum și cele privitoare la regularea vieții călugărești din mănăstirile: „Sf. Treimi“ și a „Bunevestiri“ din Blaj, de pe vremea episcopului Atanasiu Rednic, (1764—1772), face amintire de un călugăr cu numele „Endrődi“ din mănăstirea Sf. Treimi, zicând, că acela „era de națiune ungar reformat, de unde se trase aceea nestatorie, pentru care fu și închis în muri, până la eliberarea de tot. Corespondențele aceluia erau în arhivul episcopesc“¹⁾

Dr. Ioan Rațiu, în lucrarea sa mult instructivă și de valoare istorică, despre trecutul mănăstirilor din Blaj, apărută la 1912, în Anuarul institutelor de învățământ gr.-cat. din Blaj, despre pomenitul călugăr afirmă, că s'ar fi călugărit pentru mănăstirea Sf. Treime la 1760, iar la 1763 părăsind ordul, la ordinul episcopului Grigorie Maior fu închis până la moarte²⁾. Despre „corespondențele“ aceluia călugăr nu face amintire.

Scriitorul acestora nu știe, că oare peste tot în arhivul metropolitan din Blaj există în deplin actele referitoare la trecutul mănăstirilor, respective a călugărilor din acele, de activitatea cărora este legată o serie strălucită de vieță pastorală, științifică și culturală românească, nu numai în cercul institutelor de învățământ din Blaj, ci, peste hotarele acelor, în deosebite părți ale Transilvaniei, până și în părțile banatice, unde dintre acei călugări teologi vestiți, de Roma, ca: Alexiu Mureșian și Basiliu Keresztesi, — de Tirnavia: Nicifor Aron Epifaniu Börtök, ca misionarii sf. Uniri, desvoltau activitate rodnică în Bănat, — iar Iacob Aron și Iozafat Devai, în comitatul Hunedoarei.

Nu știu, zic, că există atari acte, cari abunăseama ar revărsa lumină, nu numai peste vieța internă a mănăstirilor din Blaj și din alte părți de pe teritoriul vast al diecezei Făgărașului, ci ne-ar lămuri mai extenziv și starea precum și refe-

¹⁾ T. Cipariu „Acte și Fragmente“, Blaj 1855, p. 133, 144.

²⁾ p. XIV, XXX.

rințele bisericii unite din vremea lor, îndeosebi sguudirile religioase din 1744 și 1759 provocate de călugării și alți emisari ocrotiți și puși la cale prin calvini și prin ierarhia sârbească.

Dacă în arhivul metropolitan din Blaj ar fi o așa intitulată carte „*Historia domus*“ a mănăstirilor, după cum o atare carte există și se conduce în mănăstirile bisericii apusene, atunci cu ușurință s'ar putea compune istoria mănăstirilor, nu numai a celor din Blaj, ci și a altor mănăstiri ca filie supuse după vremi mănăstirilor mame, și din o atare condică domestică s'ar putea câștiga și o cunoștință mai extensivă cu privire la influința ce au avut acele mănăstiri, mai bine zis acei călugări, asupra deosebitelor manifestări și dezvoltări ale bisericii noastre de pe vremi.

Și până când eventual actele și datele aflătoare în arhivul metropolitan, referitoare la mănăstirile din Blaj, ar vedea lumina, — deși trecutul unui călugăr basilitan apostat ca *Ioaniciu Endrödi* nu ar fi vrednic ca să se releveze, — cugetat-am totuș ca, spre completarea vieții istorice a basiliților din mănăstirile din Blaj, în cele ce urmează să comunic o notiță ce o am găsit în opul: *Szabad kir. Debreczen Város története* publicată de către autorul: *Stefan Szücs*¹⁾; notiță prin care mai întâiu se lămuresc cele scrise de Samuil Klein și T. Cipariu despre numitul călugăr.

Notița din chestiune este de următorul cuprins: „În anul 1760²⁾ s'a întâmplat, că din mănăstirea gr.-cat. a Blajului ce se află în Ardeal, un anumit călugăr basilitan *Endrödi Jonik* părăsind mănăstirea și religia sa de mai înainte, s'a calvinit și împreună cu muierea și pruncii săi s'a așezat în Debrecen, unde, dupăce potrivit cvalificațiunii sale cu de grab nu a aflat altă cale și mod pentru traiul, vieții, în calitate de culegător de litere, a fost aplicat la tipografia din Debrecen.³⁾

S'a întâmplat însă, că în urmarea reprezentațiunii dată din partea lui *Ignațiu Darabant*, priorul mănăstirii din Blaj și mai târziu episcop gr.-cat. de Ordea mare, locutenința

¹⁾ Tom. III., p. 786.

²⁾ Dacă datele publicate de către Dr. I. Rațiu, că acel călugăr *Endrödi* s'a călugărit la 1760, și a părăsit ordul la 1763, sunt corecte, atunci notița lui Szücs de 1760 nu poate să fie bazată. Altcum pe la anul 1760 erau în desfășurare agitațiunile religioase suscite de către Sofroniu.

³⁾ Episcopul Atan. Rednic a fost dispus, ca fiecare călugăr să învețe o măiestrie. — Așadar *Endrödi* știa măiestria tiparului.

r. u. cu d. 28 Maiu 1767 a trimis un mandat strict cătră primarul *Ioan Pandi* din Debrețin, ca pe călugărul apostat să-l dețină, și fără întârziere să-l excorteze la Blaj.¹⁾ Deținerea lui Endrödi s'a și săvârșit în ziua primirii mandatului.

„A doua zi după primirea mandatului locutenențial, ținându-se ședința Senatului orașenesc, s'a cetit mandatul, și la propunerea lui *Ludovic Domokos*, călugărul Endrödi fu eliberat, pe motiv, că, după ce oficialii orașului sunt de convingere, că legea calvinească, de care ei aparțin, este întemeiată pe libertatea conștiinței și convingerii religioase, dându-i fără vătămarea acelei convingeri, nu se pot da pe sine de mijloc pentru deținerea unuia, care nu este învinovățit, decât cu exercițiul liber al religiunii“.

În răspunsul dat locutenenții, senatorii orașului se roagă, ca procedura lor să nu se considere ca ireverință.

La scrisoarea-răspuns a senatului orașenesc însă, cu dat. 30 Iulie 1767, a venit alt ordin locutenențial, în care cu aspre cuvinte se reproabă procedura senatului, și de nou se dispune ca Endrödi — care într'aceea a dispărut din Dobrițin — numai decât să fie căutat și deținut, — dară acela nu s'a putut afla.

Urmarea a fost, că senatul orașenesc, pentru procedura sa a fost pedepsit, și anume: cu d. Poson 27 Dec. 1767 a sosit un rescris împărătesc, în sensul căruia toți oficialii acatolici ai orașului — înțelegându-se aci primarul și notarul — pentru renința dovedită au fost pedepsiți cu subtragerea salarului pe un an, iară suma subtrasă s'a dispus să se întoarcă în favorul *orfanotrofiului romano-catolic din Tallos*.

Iară ca, în viitor, cu mai mare putere să fie asigurată executarea promptă a ordinelor mai înalte, s'a dispus ca în senatul orașenesc, pe lângă senatorii romano-catolici de până atunci, să fie denumiți încă alți doi senatori și un notar, toți romano-catolici“.

¹⁾ În săborul mare ținut la 13 Nov. 1765 *Ignațiu Darabant* a fost constituit de Vicar și econom în mănăstirea „*Bunei Vestiri*“. După dispoziția episcopului *Atanasie Rednic*, vicarii erau constituiți pe rând. Așa *Ignațiu Darabant* a mai fost vicar dela 1768-71, dela 1772-78. — Iară preposit în mănăstirea *Sf. Treimi* a fost dela 1773-76. (Anuarul p. XIX până XXXI. Dacă sub numele *Ioaniciu*, călugăr numit în scrisoarea episcopului *P. P. Aron*, de dtul 2 Aug. 1762, este a se înțelege *Ioaniciu Endrödi*, — atunci s'ar părea că acelaș deja în anul 1762 a fost deținut, — și reîntors la mănăstire, — iar la 1763 a deficiat.

Afară de aceasta a urmat și altă muștrare. Anume: când împăratul Iosif, în 1770, a venit să viziteze Ungaria, din partea mamei sale Maria Terezia a primit acea încredințare, ca să dojenească senatul, respective magistratul din Dobrișin, și să-i descopere displăcerea împărătească. Așa s'a și întâmplat.

Venind împăratul Iosif de către Oradea-mare, la 18 Maiu 1770 a sosit la Dobrișin. Abia așezat în locuința luată la otel, a lăsat să fie citat la el superintendentele calvinesc. — Când sosi acela cu degrabă, senatorii orașului erau deja adunați la împăratul, care i-a și dojenit aspru pentru renința dovedită în cauza călugărului Endrödi.

Până aci notița autorului Szűcs, din care se cunoaște că: Ioanișiu Endrödi a fost apostatat la legea calvină, având muiere și prunci, că s'a dispus deținerea lui, dară aceea o a denegat senatul orășănesc. — Despre aceea însă că fost-a de fapt deținut și pus în clauzură sau în muri, Szűcs nu pomeniște.

Din parte-mi doresc numai a observa că:

a) Călugărul Endrödi, probabil, este persoană identică cu călugărul *Inocențiu*, pe carele P. P. Aron în reprezentarea sa de d. 2 Aug. 1762 adresată baronului Ditrich, împreună cu călugărul „*Varlaam*“¹⁾, îi numește conducătorii turburărilor sofroniane, propunând ca aceia sub pază să fie escortați și duși în clauzura dela Blaj.

b) Când a sosit la senatul orășănesc din Dobrișin mandatul, de d. 30 Iulie 1767, Endrödi a fost dispărut și așa nu l-a putut deține; cum că totuși la 1768 ar fi fost deținut, s'ar putea deduce din reprezentarea episcopului Atanasie Rednic, cu privire la călugării apostatați dela mănăstirea Prislopului (Silvașului).

Până când a stat deținut sub clauzură, și unde, — adevărat până la „moarte“, sau „*eliberarea sa*“, — nu se știe. E probabil însă, că la 1775, — după-ce de nou s'a mărturisit de unit — a fost eliberat, dară în urma dispoziției de toleranță, a împăratului Iosif, iarăși s'a făcut calvin²⁾.

¹⁾ Varlaam s'a reintors la Unire și a fost dispus la mănăstirea dela Prislop, unde a muncit pentru restaurarea acelei mănăstiri.

²⁾ Acte și Fragm. pag. 124.

Insemnări.

Un nou atac. Nu vorbim despre lucrurile mărunte, zilnice, despre șicanele pe toată linia, — până sus, la Ministeriul Cultelor! — puse la cale de „frații” „ortodoxi, nu vorbim despre „Telegraful Român” ori chiar despre „Revista teologică” reînviată cu articoli dinainte de războiu. „Unirea” noastră abia răsbește cu încreștările „cetirilor dela — Bizanț!

Ne căzû în mână ceva „mai de seamă”! Pravoslavia ortodoxă continuă adevă, prin broșuri, faimoasa campanie de hulă și ponegrire a bisericii noastre unite. După broșura părintelui Terenție privitoare la *neunirea* vestitului protopop unit Petru Maior, și după savantlâcul de bâlcu al profesorului universitar, membru al Academiei române, protopop ortodox, fost secretar general etc. Ioan Lupaș, despre *Concordat*, Sibiul ne trimite acum o nouă „operă de știință”, alcătuită de un anonim și apărută în „*Biblioteca bunului păstor*” a I. P. S. Sale mitropolitului Bălan.

Noul strateg al mitropoliei ortodoxe părăsește meleagurile întortochiate ale trecutului vechiu, de unde își luau de obicei atleții ortodoxiei armele de luptă împotriva bisericii „uniate”, și cearcă să ne dea la mir cu... *statistica*. Statistica pusă la contribuție din partea sinedriului ocult din jurul mitropoliei ortodoxe trebuie să dovedească, că unirea cu Roma a fost, și din punct de vedere *cultural românesc*, în tot trecutul ei de două ori secular, o nefericire. Aceasta unire n'a făcut nimic pentru cultura românească, n'a avut simț pentru educație națională, ci a avut o singură țință și anume: alianța cu puterea statului, pentru căpățuirea membrilor ei și pentru împiedecarea avântului național românesc.

Statistica îi arată „terențianului” părinte dela Sibiiu, că cel mai mare număr de Români analfabeți îl dau județele unite și cel mai mare număr de știutori de carte îl dau județele, unde e stăpână ortodoxia. Ce deosebire imensă între elementul din județul Sibiului, Făgărașului și Brașovului și cel din Solnoc-Dobâca, Sătmar sau Cluj! Cauza? Cele dintâi sunt ortodoxe, acestea din urmă însă unite. Dovada e deci limpede și convingătoare! — Limpede și convingătoare, pentru un Terenție oarecare, nu însă pentru cine își dă seamă de realitatea împrejurărilor. Români din județele Sibiiu, Făgăraș și Brașov au fost oameni mai mult sau mai puțin liberi, cari au trăit între sau

aproape de Sașii cu o superioritate culturală indiscutabilă, Românii din județele Cluj, Solnoc-Dobâca și Satmar au fost *iobagi*. Și deosebirea aceasta e foarte importantă, explicând o mulțime de lucruri, pe cari statistica, ea singură, nu le explică. Și mai este ceva. În veacul al XVIII-lea județul Sibiiului și al Făgărașului era plin de școli românești sătești. Și deși aci era ortodoxia mai tare, totuș aceste școli nu au fost întemeiate de ea, ci de populația unită, la îndemnul și cu sprijinul vlădicilor uniți dela Blaj. Și iată deci că întreagă argumentația de „bun păstor” a operei sibienă se distramă, ca un ferbinte vis de expansiune bizantină.

Broșura cu „*Schisma românească*” fiind interesantă și din alte puncte de vedere, vom reveni asupra ei mai amănunțit, într'un număr viitor. (pc.)

*

Potcapiul. În cartea Dlui M. Theodorian—Carada „Din frământările trecutului”, găsim următoarele șire, despre introducerea potcapiului la preoțimea din regatul vechiu.

„Până la Mavrogheni, căciula și pălăria erau întrebuințate de toți, dela vlădică până la opincă. El introduse, cu dela sine putere, potcapiul urît ca formă și străin, de care nici până acum nu se mai pot desface bieții clerici neuniți.

„Pitarul Hristache a descris în versuri activitatea quasi-episcopală a lui Mavrogheni. Acest boerănaș, ajungând la introducerea potcapiului, scrie așa:

„Apoi le mai porunci
 „Și alta fi sfătui,
 „Ca toți să pue în cap
 „Câte un grecesc potcap;
 „Ca nimeni să nu-l mai ia
 „Cum unii obicinuia,
 „Ci ca un dâr, neclintit
 „De tot să fie oprit...
 „Gata la poruncă fuse
 „Și toți potcapiu își puse“.

Mai târziu, la 1879 sf. Sinod votă un regulament pentru reforma costumului clerical. Li-se îngăduie preoților portul pălăriei. La București, Mitropolitul Calinic favorizează portul pălăriei. — În Oltenia Episcopul Atanasie Stoenescu oprește pe preoți să o poarte. Pe tema aceasta se ivește un conflict

pe care ni-l istorisește Dl Theodorian. Dumitru Bănescu, profesor la liceul din Craiova, fost director al Seminarului, crede că, odată ce Sinodul a aprobat portul pălăriei, nimeni nu are dreptul să-l împiedece, de a ieși pe stradă cu pălărie. Oprit de a liturghisi, destituit din funcțiunile de predicator la Madona, el duce lupta cu Episcopul un an și mai bine. Conflictul agită spiritele clerului Oltenesc, Episcopul își pierde autoritatea morală, așa că se stinge la vreme, în Februarie 1880. „A doua zi mai toți preoții craioveni își tund pletele și înlocuesc potcapiul prin pălării“.

(x).

*

Viitorul bisericii și al socialismului, într'un discurs ținut în dieta polonă.

Cetim în „Osservatore Romano“ Nr. 18 din 22 Ian. a. c. că a produs o viuă impresie și a avut un extins echou, în pressă și cercurile politice și sociale, discursul Excel. Sale Teodorovicz, arhiepiscop de Lemberg, ce l-a ținut în dieta polonă. Examinând condițiile generale ale țării, și ocupându-se în mod special cu cele sociale, oratorului i-s'a dat ocasiunea, să confrunteze învățătura bisericii și a socialismului cu cerințele supreme ale societății și cu aspirațiile popoarelor.

Indreptând privirea, zice ilustrul prelat, spre viitor, eu mă simțesc liniștit și plin de încredere. Zguduirea gigantică a războiului a scuturat lumea din temelie și a împărțit-o în două tabere deosebite.

De o parte e biserica, de alta socialismul.

Dacă așa supune cercetării aceste două tabere numai din punctul de vedere pur omenesc al unui observator social, o clipă n'aș sta la îndoială, că al cui va fi viitorul.

Din gogoșa socialismului, după uriașele lupte ale războiului mondial, a ieșit nu un fluture ușurel, ci un spectru lugubru, care a cufundat Europa în întunerecul bolșevismului însușindu-și cuvintele lui Marx și Lasalle, el strigă, prin gura lui Lenin: „Voi sunteți ai mei, căci eu v'am zămislit!“

Ce-i răspunde socialismul? El e împărțit în două tabere: una zice cu hotărîre: *da*, cealaltă pronunță un *nu* plin de ezitare.

Diviziunea aceasta e dovada unei răni de moarte, din care socialismul nu se va mai vindeca. Și de aceasta bine își dă seama, pentrucă își cunoaște starea deplorabilă.

Ezită cu tot dreptul a se arunca în brațele comunismului, care îi aruncă în fața coexistința cu o societate de tip burghez

și care, în gură mare, propovăduiește un program cât se poate de radical.

Se poate nădăjdi ca socialismul să iasă învingător din lupta aceasta? Căci chiar socialismul a schimbat ideile de libertate, egalitate și fraternitate în o lance înveninată! Libertatea a devenit tiranie, fraternitatea s'a schimbat în lupte de clase, și egalitatea în o oligarhie despotică. Comunismul a smuls arma aceasta din mâinile socialismului și acum o întoarce împotriva lui.

Socialismul simte în mod instinctiv, unde se află forța vitală a viitorului lumii.

Am citit odată într'un ziar socialist niște cuvinte, ce îmi place să le citez textual, pentru că în ele se află o sinceritate de sentiment social, cu totul deosebită de pedantismul mucegăit al vieții private:

„Biserica există și durează de câteva veacuri. Ea este astăzi cea mai veche organizație socială și politică. Pe lângă toate nenorocirile și pierderile ce au ajuns-o, ea astăzi este incontestabil mai puternică decât înainte de războiu. Ea adună astăzi oboseala și întristarea vieții de după războiu, din cari apoi resar, pe ruinele pesimismului, deprimarea și misticismul.“

Autorul acestor rânduri atribuie aceasta forță vitală a bisericii metoadelor ei. Eu de bună seamă nu pot pretinde delă un socialist o cuprindere cu mintea a puterii supranaturale a bisericii, dar e sigur că biserica nu prin metodele sale își seceră învingerile.

Viitorul îi aparține, pentru că ideile de libertate, egalitate și fraternitate sunt născute de evanghelie și prin evanghelie s'au dezvoltat.

Dacă astăzi par vestejite și slăbite, ele pot se învie numai sub razele dătătoare de viață a lumii bisericii, care va transforma ideile acestea în semânță roditoare pentru viitor.

Numai în evanghelie libertatea se împreună cu disciplina, egalitatea cu ierarhia și clasele sociale cu iubirea, cu jertfa. Iată de ce viitorul stă în mâna bisericii!

Vai de Polonia, dacă nu va înțelege toate acestea, dacă va lăsa să-i scape momentul cel mai potrivit dintre toate, pentru a se mântui!

Or sufletul său e născut din sufletul bisericii și numai în biserică și prin biserică Polonia se va afla pe sine, va avea puterea să țină piept cu orice vijelie și în sfârșit va raporta o strălucită învingere“. (gf.)

Cronică.

Cronică bisericească. Despre *sinoadele bisericii unite* gazetele au adus la timpul său rapoarte amănunțite.

La Lugoj sinodul s'a ținut în zilele de 17—18 Maiu. Deciziunile și procesele verbale ale ședințelor s'au publicat în „Sionul Românesc” nr. 12—15. Din cuvântarea de deschidere a P. S. S. Episcopului Dr. Valeriu Tr. Frențiu reținem și noi pasajul următor :

„E imposibilul, iubiților Frați, ca bunul Dumnezeu, carele, de azi pe mâine, a prăbușit împărățiile dușmane, cari ne țineau subjugăți și ne-au împreunat pe toți Români într'o singură împărăție liberă și independentă, să nu ne dea și darul credinței adevărate, ca cât mai curând să ne unim cu toții în credință cu Capul văzut al sf. biserici, cu urmașul adevărat al sfântului Petru. Iarăș ne va vedea pe noi Isus și cu darul său ne va conduce pe noi, cei cari suntem de viță și sânge Romani, înapoi la Roma eternă, de care dușmanii noștri seculari ne-au despărțit. Și cu atât mai ușor va fi aceasta, pentrucă Bizanțul, când s'a rupt de Roma, spre a-și motiva ruperea, ce e drept, a stabilit câteva puncte de despărțire, dar credința poporului nu a cutezat să o schimbe și l-a lăsat și mai departe, să se roage și să aducă jertfe pentru cei morți și să preamărească în cântări și rugăciuni pe sf. Petru ca cap văzut al bisericii și mai marele Apostolilor și pe următorii săi în Scaunul Romei, ca pe niște sfinți și urmași legitimi.

Intre obiectele discutate în sinod au fost: situația bisericii noastre în statul român (egala îndreptățire, concordatul, autonomia), chestiunea statificării școlilor, reuniunile religioase, presa, misiunea internă, viața clerului, sectele, chestiunile materiale (văduvele și orfanii de preoți, preoții deficienți, retribuțiile preoțești etc.), chestiuni liturgice și de drept („o nouă redactare a cărților noastre liturgice”, „editarea din nou a Bibliei dela Blaj”) etc.

La Gherla sinodul fu celebrat în zilele 12 și 13 Maiu. Cuvântul de deschidere al P. S. Sale Episcopului Iuliu, cuvânt hotărât și energic, este o oglindă a preocupărilor întregii noastre biserici. Consecințele morale ale războiului mondial nevoile și problemele actuale ale bisericii noastre: **organismu** **...**, administrația internă, presa bună, viața clerului

lipsa de preoți, dotația preoțimii, atacurile împotriva bisericii noastre, au format obiectele de discuție în sinod.

Acela care de pe una din tribunalele dela Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918, a vestit poporului adunat acolo hotărârile marelui zău, episcopul Iuliu, cu durere în suflet amintește campania ce se duce împotriva conștiinței noastre, adresând în aceeaș vreme o patriotică rugămintă, ca să se înceteze cu încercările de desbinare a fraților de acelaș sânge, azi, „când trupul acestui neam sângerează încă din mii de răni, care sânge este al nostru al tuturor și cari răni sunt chieși să le vindece toți frații acestui neam. Și dacă dragostea lui Hristos, carea pretind, că o propovăduiesc, nu-i împiedecă dela această încercare criminală, atunci îi voi ruga în numele veacului al XX-lea să înceteze de a se face privilegiuștii lumii, pentru că de judecata acestui veac, a adevăratei democrații și a deplinei libertăți de gândire, nu-i va putea scăpa *nici un privilegiu din lume*. Vrem să o știe de pe acum tot sufletul românesc, că *noi lupta între frați n'am vrut-o și nu o vrem. Vina nu va fi a noastră*.

„...Principiile orientării noastre sunt depuse în „magna charta“ dela Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918. Într'un moment de inspirație poporul românesc de aici a rostit principiile, cari au răsărit învingătoare, din cea mai înfricoșată frământare omenească.

„Le-am rostit inspirați, fiindcă au învins acele principii. Și fericiți am fost, că le-am cuprins la vreme. Dară și aceea o știm, că nu pentru aceea au biruit, pentru că noi le-am rostit. Fericirea noastră este întru împlinirea lor.

„Drept aceea ele ne sunt busola vieții noastre cetățenești. „*Intorși dară cu fața pururea spre apusul luminat, călăuziți de principiile civilizației acelu apus, fericiți că simțim în ființa noastră pulsul arterei de viață a culturii lui, în cele mai adânci și în cele mai sfinte sentimente ale sufletului nostru, mândri totdeauna, că suntem îndoit romani, prin sânge și prin lege, mulțămim lui Dumnezeu pentru credința Romei sădită în sufletul nostru, cerem să ne-o întărească până la moarte și zicem: Cred într'una, sfântă, catolică și apostolică biserică. Amin*“.

Sinodul dela Oradea-mare, ținut tot în zilele acelea, s'a preocupat de aceleași probleme și chestiuni.

În urma tuturor s'a ținut apoi Sinodul arhidiecezan în zilele de 22—24 Iunie.

Cuvântul de deschidere al I. P. S. Sale a fost o apologie a bisericii unite, mândră de trecutul ei și de activitatea desfășurată în interesul neamului. Cu regret constată și discursul I. P. S. Sale reaua credință, cu care se duce lupta împotriva bisericii noastre, din partea celor mai mulți. — Discursul s'a retipărit în broșură separată, în 10,000 exemplare, spre a fi răspândit pretutindena.

Și în acest sinod, hotărârile aduse au fost în congrăsuire cu nevoile noastre și în spiritul evangheliei adevărate. — „Unirea“ a publicat un raport foarte detaliat despre decursul și hotărârile lui.

Urmează ca aceste hotărâri să fie traduse în fapte!

Nu putem lăsa neamintite vizitațiile canonice, ale I. P. S. Sale Mitropolitului, în părțile Clujului, cu care prilej s'a vădit de nou dragostea și încrederea credincioșilor în biserica noastră. Deosebit de impresionantă a fost dovada alipirii către biserică a intelectualilor noștri din Cluj — aceasta, ca un răspuns celor cu propaganda împotriva bisericii unite!

P. S. episcop dela Gherla și-a continuat, în lunile de vară, opera de întărire în credință, începută acum un an. A făcut vizitație canonică prin părțile Maramureșului, având și fericirea să poată trece frontiera ceho-slovacă, spre a mângâia și întări sufletește pe credincioșii remași dincolo de Tisa.

Asupra efectului acestor vizitații e de prisos să stăruim. Tot ce dorim este, ca ele să se urmeze fără de întrerupere, oricând timpul și celelalte ocupații ale arhierilor noștri le-o îngăduie aceasta.

Biserica ortodoxă dela noi și-a văzut realizată de a avea episcopie și episcop la Cluj, cu titlul de „al Vadului și al Feleacului“. Sinodul electoral eparhial a ales de episcop pe P. C. Sa Păr. Arhimandrit Niculae Ivan, un muncitor încercat în trecutul bisericii ortodoxe. (x.)

*

Asociațiunea. Alătura de blăstemata politică de partid, carea duce la ruină mândra țară întregită, alătura de — certurile confesionale, pornite de către aceia, cari vor să refacă într'o clipă procese istorice de secole, — lucrează senină și conscientă de idealurile sale „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român“.

Comemorarea oamenilor mari, vii ori morți, cari marchează epoce în dezvoltarea neamului ori a omenirii întregi, reîn-

vierea amintirilor trecutului românesc legat de anumite localități istorice, prilejurile de înfrățire și de indemn la muncă culturală cu puteri unite, cari au fost și sunt adunările generale, și nu în rândul ultim, munca de pioneri a intelectualilor scoborși la sate cu prilejurile „prelegerilor populare” — iată acestea sunt o parte din preocupările Asociației noastre, pe cari le urmărește cu o stăruință, cu un elan și cu o pricepere din vremurile cele mai bune.

Revista „Transilvania” ne-a dat câțiva numeri de toată frumseța și actualitatea. Un număr (5) închinat lui Tudor Vladimirescu, nrul 6 închinat lui N. Iorga, cu prilejul semicentenarului nașterii sale, nrul 9 închinat lui Dante Alighieri, cu prilejul sexcentenarului morții sale. Nrul 7—8 este numărul pregătit pentru adunarea generală.

Adunarea generală s'a ținut ăst-an la Sighetul Maramureșului, în cel mai nordic punct al țerii românești, în patria „urmașilor autentici ai descălecătorilor Moldovei, cari și până azi își zic „boieri” și vorbesc de copiii lor ca de niște „coconi” și „cocoane” (N. Iorga), ridicând moralul acestor oameni mândri la faptură, copleșiți însă de stăpânirea vitregă și de evreimea cămătăreță.

Celelalte publicații: „Biblioteca populară” a sporit ăst-an cu câți-va numeri, ajungând la numărul 100. Iar Biblioteca „Astra” a mai publicat, afară de primul volum al Istoriei Literaturii românești de Sextil Pușcariu, un al doilea: Tudor Vladimirescu, dramă istorică în 5 acte, de N. Iorga.

Cetitorilor noștri ținem să le atragem atenția asupra celei mai noi inițiative a comitetului Asociației: *aranjarea unei loterii mari*, în favorul problemelor ce Asociația la urmărește. Spațiul nostru nu ne îngăduie să reproducem întreg planul, legat de reușita acestei loterii.

Iată totuși câteva din aceste probleme:

I. Ridicarea de monumente artistice în amintirea eroilor și faptelor mari din trecutul românesc, cari să amintească de vrednicia înaintașilor și de datoriile sfinte ale urmașilor.

II. Ridicarea de case naționale, cu biblioteci și muzee regionale, în toate centrele mai de seamă.

III. Inmulțirea bibliotecilor populare, popularizarea scriitorilor clasici românești etc.

Este un plan vast, cultural-național, potrivit să entuziasmeze pentru realizarea lui pe oricare bun Român. Indemnăm

pe cetitorii noștri să-l sprijinească cu obolul și cu propaganda lor. *Lozurile Asociației* trebuie să fie plasate pretutindenea în hotarele țerii românești. (z.)

*

Serbările centenare ale lui Dante. În 14 Septembrie 1921 s'au împlinit șase veacuri dela moartea lui Dante Alighieri, cetățean ilustru al orașului florilor „Firenze“, și întreagă lumea cultă s'a grăbit să preamărească pe acest fiu glorios al Italiei, pe acest poet suveran al lumii creștine.

Mormântul său dela Ravenna a fost în ziua de 14 Sept. loc de pelerinaj pentru lume de lume, și serbările ce s'au ținut acolo lanț, zile de-a rândul, vor fi un vrednic tribut de recunoștință din partea posterității, ce s'a adăpat din scrierile lui, și s'a inspirat din avântul său poetic. Dacă te umple de întristare faptul, că orașul său natal Florenza l-a alungat din mijlocul său și dânsul a trebuit să rătăcească din țară în țară, din oraș în oraș, dela o curte princiară la alta, tângindu-și zilele, el, care fusese unul din cei mai marcanți membri din sfatul celor 100 ce cărmuiau destinele Florenzei, el care fusese încredințat cu diferite misiuni diplomatice delicate la diferite țări și republici, el cel mai talentat fiu al republicii florentine, — ne umple de mângăere totuș faptul, că patria sa și-a reparat de mult greșeala, că azi îl admiră o lume întreagă, și mai vărtos faptul, că aceste suferințe l-au oțelit, i-au lămurit caracterul, au făcut să-i scapere mintea, scânteia dumnezească a inspirației, scriind, în extazul sfânt al acesteia, cel mai sublim poem creștin care sintetizează întreagă știința teologică, filozofică, profană de pe atunci, și croește o nouă eră în lumea sufletească a spiritelor de elită.

Dante este cu adevărat, poetul lumii creștine. Din el s'au inspirat și și-au luat ideile teologice pentru viață o seamă de oameni iluștri ai lumii. Citez pe *Gladstone*, care scria în 1882 lui Giuliani, că în „școala lui Dante și-a însușit o foarte mare parte din proviziunea *intelectuală*, cu care și-a făcut călătoria vieții până la capătul alor aproape șeptezeci și trei de ani. Și că ar dori să lărgească cuvântul frumos al lui Giuliani, — că celce slujește lui Dante, slujește Italiei — spunând, că celce slujește Italiei, slujește creștinismului, lumii“. Nu mai puțin elogios se exprimă despre Divina Comedia și *Carol Witte*, cel mai mare tâlcuitor al lui Dante între Nemți, la anul 1865; omit însă cuvintele lui, ca să nu lungesc vorba.

Divina Comedie, — căci aceasta este opera sa cea mai însemnată, în care și-a vărsat tot sufletul său învăpăiat, — este cea mai grandioasă epopee a sufletului omenesc, carele trece din starea păcatului în statul harului. Din societatea celor fărădelege, din svârcolirile patimilor pământești, josnice, prin iad și foc curățitor, ajunge la vederea fericitoare a ființei supreme în Raiu. În acest drum lung are prilej binevenit, să-și exprime în conversațiile cu oamenii de seamă pe cari îi întâlnește, sau cu conducătorii săi, vederile sale toate asupra lumii și vieții, asupra condițiilor din sânul statelor și al bisericii; și să-și manifeste cele mai adânci speculații filosofice și științifice în chipul cel mai strălucit. Aci osândește dânsul toate curentele și ideile greșite, aci face el să se valideze deplin adevărul veșnic, moralitatea, creștinismul, istoria. Aci se arată el adevărat *poet creștin*, a căruia știință presupune *credința* și duce la recunoașterea aceleia; și pentru care *morală* încununează toate. Intreg sistemul său se grupează doar în jurul alor trei concepte: *al răului, al conflictului între rău și bine și în sfârșit al binelui care iese învingător*, și toate conceptele aceste sunt dezvoltate, disecate, lămurite cu acurateță și rigurozitate științifică în cele trei cărți ale Comediei sale dumnezeiești, așa cum le găsim în marii teologi ai veacului, mai ales în sf. Toma de Aquino, și nu mai puțin în sfinții Părinți, ale căror scrieri le cunoștea amănunțit, pentru ce cu drept cuvânt îl laudă Pontificele Benedict XV. actualul urmaș al sf. Petru, în Enciclica sa de datul 30 Aprilie 1921.

Noi smeriții muncitori ai condeiului dela „Cultura Creștină“ nu putem decât să ne asociem glasul la celelalte multe, cari laudă pe acest mare făuritor al limbii italiene, pe acest Omer al poeziei moderne și pe acest poet-teolog care ne învață pe toți, cum să ne curățim simțirile și să ne avântăm spre Dumnezeu, idealul perfecțiunii noastre. El ne va fi călăuză să iubim legea creștină, să-l iubim pe Dumnezeu, urmând adevărata înțelepciune pe care o înfățișază în mod simbolic Virgiliu-poetul ce-l însoțise în drumul său lung pe cărările idealului.

Ne plecăm înaintea memoriei dânsului, dorind dela Dumnezeu, să ne împărtășească și nouă baremi o scânteie mică din văpaia focului ce i-a mistuit marele suflet.

„Cultura Creștină“.

*

„**Unire ori federație a bisericilor?**“ O delegație a bisericii episcopale din America, reprezentând comisia pre-

gătitoare a Conferenței mondiale pentru credință și ordine, se găsi în Europa și în Levante în primăvara anului 1919. Scopul vizitei era pregătirea terenului pentru viitoarea conferință mondială, la care episcopaliștii americani se gândiau să cheme pe reprezentanții tuturor confesiunilor și sectelor creștine, unde să ajungă la un acord preliminar în privința unei eventuale reuniri sau mai vartos a unei federații a bisericilor. Plecând din New-York la 6 Martie 1919, comisiunea, compusă din trei episcopi și doi părinți anglicani episcopaliști, urmă un drum, întru câtva capricios, dar destul de semnificativ. Iși începu vizitele la Atena, unde se opri nouă zile, ca oaspeți ai mitropolitului Meleție. E caracteristic, că comisiunea simți nevoia, de a face să se deschidă ușile patriarhatelor orientale, din partea aceluiaș guvern grecesc, prin mijlocirea căruia biserica ex-dominantă rusească trimite acestora plângerile și cererile sale. Nu mai e nevoie să amintim, că comisiunea a fost primită la Atena cu brațele deschise, „recomandată” bisericii și poporului Elladei de pe amvonul catedralei prin graiul însuș Mitropolitului, primită de către sf. Sinod și de către personagiile cele mai de frunte dintre mireni greci. Meleție conduse chiar pe plăcuții oaspeți la locul anticului Areopag, spre a se declama acolo „grecește, în mod dramatic și impresionant”, marele discurs al sfântului apostol Pavel!

După ce au obținut să fie numiți delegații pentru conferință, ai bisericii din Atena, „trimișii domnului”, ai episcopalismului american, crezură sosit timpul, pentru a pleca la Constantinopol. Se opriră la *Smirna*, unde fură de față în chip oficial la o liturghie arhierescă a Mitropolitului de acolo și fură prezentați clerului și poporului, cu vorbe din cele mai pline de curtoasie. Ajunși la orașul împărătesc fură de față la slujbele dela Paști, luând chiar parte activă: participară la marea procesiune din dimineața Invierii; unul dintre delegați „cântă evanghelia dela Paști în slujba liturgică”, nu știu anume la Liturghie ori la Inserat, în biserica patriarhală din Fanar.

Și la *Constantinopol*, vizită la sinod, invitație la conferință și sărbătoreasca acceptare a acestei chemări, convorbiri cu Patriarhul Armean, care, bine înțeles, promise că și el va fi reprezentat la conferință și folosi prilejul, de a stăruia asupra necesității realizării mandatului politic american în Armenia: politica și religia sunt indisolubile, sau quasi-nedespărțite.

în Orientul creștin. Acolo se făcù și o vizită semnificativă la rectorul seminarului din *Halki*, „prezidentul comitetului special numit de sf. Sinod, pentru a studia simboalele de credință ale bisericii anglicane și ale bisericelor protestante“. Tot la *Halki*, delegații întâlniră pe primatele bisericii rusești, neoprimate de către bolșevici, pe Mitropolitul Platon din Odessa, singurul prelat rus, pe care l-au putut acosta. Aci nu fù nevoie nici de solicitare, nici de invitare: Mitropolitul întrerupse pe delegați, înainte de ce aceștia ar fi avut timpul să-i expună situația lucrărilor pregătitoare pentru conferență, plângându-se cu amar, că vor să lucreze fără de participarea — Rusiei.

Fù, bineînțeles, liniștit și calmat cu tot dinadinsul, și putù spune în limba englezească oaspeților „că biserica Rusiei e bolnavă cu trupul, cu mintea și cu spiritul, dar cât ce se va restabili, ea va voi să fie reprezentată la conferență“.

Dela Constantinopol, delegații porniră spre *Sofia*. Avuseră, încă la Londra, câștigată adesiunea arhiepiscopului și a bisericii autocefale din *Cipru*. Din scrisul delegaților se vedește că entuziasmul, cu care au fost primiți din partea Grecilor, strică cauzei lor în mijlocul Bulgarilor; Americanii au fost admiși, ce-i drept, să asiste la funcțiunile sacre în sfântul altariu și avură cele mai mari promisiuni din partea prezidentului consiliului ministrilor; dar sinodul pretextă vacanța scaunului esarhal, pentru a nu discuta în mod oficial chiemarea la conferență.

Și în *România*, delegația se întâlnește „cu puține persoane, cu mai puține, decât în toate țerile cealalte“. Ea ne asigură, că aceasta nu se datorea indiferenței din parte românească, ci faptului, că telegrama, prin care era anunțată vizita, sosise la București cu întârziere enormă. Și aci, vacanță de scaunul metropolitan, iar vicariul metropoliei absent. Inșă acesta, cât ce află despre sosirea americanilor, se întoarse în capitală și făgăduie să facă să fie discutată din partea Sinodului chiemarea la conferență, imediat după încetarea văduviei scaunului primatial și a altor scaune episcopoești; făgăduiește și gentilețeveneră și din partea ministrului instrucțiunii publice.

La *Belgrad* situația se schimbă deodată. Mare entuziasm, vorbiri multe. Frăția liturgică merse până la punctul celebrării unei „cuminecări“ anglicane la altariul principal al catedralei. Delegații au fost primiți împărătește, lingușiți și măguliți din partea principelui moștenitor, din partea președintelui consi-

liului, din partea presei și a publicului. Sinodul, se înțelege, primi cu plăcere invitarea la conferență.

* * *

După cucerirea Răsăritului sârb și grec, delegația porni spre Roma. Și aci este instructivă tactica sa. Dacă nu mint actele conciliilor, Roma este cel dintâiu scaun patriarhal al lumii, și ar fi firesc, pentru o misiune ce din Londra scobora în Grecia, imbarcându-se în Taranto, să-și înceapă vizitele proprii chiar dela scaunul sf. Petru. Ci fu preferită calea opusă: mai întâiu Athena, apoi Constantinopol și Roma... chiar în urma Belgradului. Se cuvenia să-și captiveze inimele Grecilor și Slavilor; sigur, dacă Americanii și-ar fi început pelegrinajul cu o vizită la mormintele apostolice din Roma, ei cu greu ar fi putut să — cânte evanghelia la Inseratul de Paști al bisericii fanariote și să celebreze liturgia anglicană în catedrala din Belgrad...

În Roma, delegații au fost primiți în 16 Maiu 1919, din partea Pontificelui și a Cardinalului secretar de stat, după ce au prezentat sfântului Părinte, prin Excelenția Sa Mons. Cerretti, secretariul sf. Congregațiuni a afacerilor eclesiastice extraordinare, o invitare formală în limba latină la conferența mondială, cu un rezumat în englezește „a motivelor și a stadiului lucrărilor conferenței“. Oaspeții americani au fost primiți cu multă dragoste din partea Papii, și — conform spusei lor — „răspunsul său fu precis. Contrastul între atitudinea personală a Papei față de noi și atitudinea sa oficială față de conferență eră evident: cea dintâiu eră de o bunăvoință irezistibilă, cea de a doua, de o asprime irezistibilă... Noi ne permiserăm de a reflecta, că în esență întreg creștinismul, cu excepția Romei, se declarase, că e gata să ia parte la conferență, și că astfel, deși nu oficial, dar în realitate invitarea noastră putea fi socotită ca făcută din partea întregii creștinătăți. Ne permiserăm să mai adăogăm, că „World Conference“ (Conferența lumii) ar fi oferit Bisericii Romane o oportunitate extraordinară de propagandă pentru lățirea principiilor proprii. Dar nu eră ușor să înșiști în fața unei hotărâri luate deja. Răspunsul sf. Părinte eră acesta:

Sf. Părinte, după ce mulțumî membrilor delegației pentru vizita lor, declară că, în calitate de urmaș a sf. Petru și vicar al lui Isus Hristos, El n'are dorință mai mare decât aceasta, ca să fie o singură turmă și un singur păstor. Sfinția Sa adăogă,

că învățăturile și practica bisericii catolice romane, privitoare la unitatea Bisericii văzute a lui Isus Hristos, sunt prea binecunoscute din partea tuturor, și că de aceea nu e cu putință ca biserica catolică să ia parte la un congres asemenea celui propus. Sfinția Sa însă n'are de gând prin aceasta să desaprobe congresul, de care e vorba, pe seama celor ce nu-s în împărtășire cu catedra sf. Petru: dimpotrivă, el dorește cu ardoare și înalță rugăciuni către Dumnezeu, pentruca, posibilă fiind ținerea congresului, participanții cu ajutorul harului lui Dumnezeu, să poată vedea lumina, și să se reunească cu Capul văzut al bisericii, care-i va primi cu brațele deschise“.

Delegații comentează: „Noi nu putem afirma că refuzul ne-ar fi surprins; totuș credem, că o mare parte a creștinătății va împărtăși cu noi părerea de rău, că autoritățile bisericii romane n'au putut vedea avantajile întrării în tratative amicale cu ceilalți creștini“.

Or, aci trebuie să facem un scurt comentariu.

Imi aduc aminte de broșura prețioasă a părintelui Hansjakob, paroh, nu știu în Constanța sau Fribourg, asupra „toleranței sau netoleranței bisericii catolice“. El spunea, în esență, cu multă gentileță și mare francheță, că singura și adevărata biserică a lui Isus Hristos este tolerantă față de greșelile inșuș. Lucrul nu este nou, nici extravagant, ci rar il auzii exprimat cu atâta limpezime, câtă desfășură Hansjakob. Primirea delegației americane din partea Pontifului este o ilustrație clasică a cuvintelor elocventului paroh german.

Avea, din timpurile lui Foțiu și Cerulariu, biserica catolică a chemat neîncetat pe fiii săi despărțiți, să se reîntoarcă la unitatea de mai înainte, reîntoarcere la aceea biserică una, sfântă, catolică și apostolică, în sânul căreia mărturisesc credința toți ceice urmează recitarea simbolului niceno-constantinopolitan. Atât catolicii, cât și disidenții răsăriteni, vreau, sau par a voi, cum este cazul misenoticilor Orientului, o singură biserică, și, nu o federațiune de biserici. Se pare că aceasta o voesc și Anglicanii, dacă continuă să reciteze simbolul Nicean.

Or, ipotezele sunt două: sau Congresul va hotărî întoarcerea la adevărata unitate, la tradiție, la ierarhie, la sfintele taine, și atunci va fi de datoria disidenților de a se converti, sau congresul va încerca un experiment de federalism, sau chiar de „sovietism“ eclesiastic, și biserica catolică va rămâne

o privitoare calmă, deși îndurerată. Iar dacă congresul n'ar reuși să pue pace între disidenți, cu ce mijloace ar pretinde el să săvârșească acordul între disidenți și catolici?

Ar voi să ne atragă, cu mirajul unei „propagande“ pentru ideile noastre. Este o veche tradiție, mai ales în țări depărtate de Roma, a-și închipui biserica catolică însetată de „propagandă“ cu tot prețul.

Că biserica a fost pururea bogată în misionari și mucenici, acolo unde trebuia să se risce suferința și moartea pentru credința adevărată, este lucru știut; dar într'o conferență, unde cel mult va fi pericol de asalturi din partea... fotografiilor și cinematografiștilor, și unde va trebui să se întimpine, nu rezistențe serioase, ci corvada unor logomahii și banchete, misionarii săi s'ar simți nițel jenați. Apoi, nu credem, ca momentul confuziunii babelice de acum să fie momentul chiar cel mai potrivit pentru predicarea unității. Dacă disidenții ar afla o limbă comună, am putea cu ajutorul lui Dumnezeu să începem să resonăm cu aceștia, fără de a ne teme că o să câștigăm — pietri, în loc de pâine...

Ne vor acuza de superbie, sau chiar de ipocrizie. Acuza este veche și nu ne mai emoționează. Catolicul trebuie să fie smerit și modest, față de tot ceace-l privește personal, dar mândru, pentru puritatea nepătată a credinții sale și unitatea neîntreruptă și nedefectibilă a bisericii sale. Dacă congresul s'ar realiza și el s'ar orienta către directive compatibile cu tradiția bisericească și cu spiritul catolic, biserica una și universală ar fi bună bucuroasă de a primi, curând sau târziu, pe membrii aceluia în brațele sale de mamă; la caz contrar, am aștepta sfârșitul experimentului federalist...

* * *

O parte a delegației vizită, după Roma, Alexandria, Cairo, Ierusalimul și Damascul. Patriarhul Foție din *Alexandria* primi invitarea și făgădui chiar, să trimită în seminariile episcopale americane unul sau doi clerici studenți; egală primire îi fu rezervată în *Cairo* din partea patriarhului coptic, Ciril. În *Ierusalim*, patriarhul și sinodul primiră invitarea și dânsii; patriarhul Damian dăru episcopului din Fond du Lac o cruce pectorală de perle și unuia din cuvioșii părinși delegați un patrahir scump; aci delegația prăznuî „o dublă sărbătoare: ziua sf. Constantin și Elena, și ziua nașterii regelui Angliei,“ (sic). La

Damasc, patriarhul Gregorie „fû foarte cordial”; sinodul îm-prăștiat de Turci, nu putû fi strâns începând din a. 1913, dar patriarhul făgădui să-l convoace cât mai curând și să-l facă să primească oficios invitarea.

Iată-ne deci puși înaintea celei mai mari încercări de în-telegere între ortodoxi și anglicani, pe care știe s'o încresteze istoria. Ocuparea britanică a Palestinei și cea interaliată a Constantinopolului nu va fi desigur nefavorabilă sforțărilor, pe cari le fac acum episcopalii americani. Datorința noastră este să veghiem și să urmărim cu mare atențiune plină de dra-goste fazele congresului istoric, din care biserica răsăritului va ieși sau întoarsă spre protestantism, sau împinsă în mod irezistibil spre Roma.

Un congres al episcopilor bisericilor anglicane, ținut în istoricul Lambeth Palace, despre care vom vorbi într'un număr viitor, se pare că încă s'a preocupat de aceasta chestiune.

(După „Roma e l'Oriente“.)

(x.)

Luxul imoral, care pătrunde în toate colțurile lumii, a provocat măsuri serioase din partea autorităților bisericesti. Ele nu au rămas fără de efect. Pretutindenia, femeile creștine se mișcă și pornesc adevărate cruciate în contra acestei imo-ralități. Încrestăm pornirea Americanelor, dela cari ar putea să să învețe și femeile altor popoare!

În Santiago, de pildă, doamne și domnișoare, din cea mai bună societate, în fața sfântului altar au făcut un jurământ, din care dăm unele părți: „Isuse, care Te-ai jertfit pentru pă-catele lumii, din iubire față de Tine, eu nu o să urmez prin-cipiile lumii, dând cult păgân trupului... Mario, dulcea mea Mamă, curată și imaculată, care ai trecut prin lume sfințin-du-o, cu virtuțile Tale de Fecioară, cu iubirea Ta de mamă și cu lacrimile Tale de Martiră, eu doresc să urmez pilda Ta și să mă arăt creștină. Nu mă lăsa să renunț nici odată la cre-dința mea, nici la podoarea, ce m'ai învățat Tu, nici să lipsesc dela cuvântul de onoare, ce-l semnez și-l pun în mâinile tale.

„Convinsă, ce podoaba cea mai bună a femeii creștine este modestia, că dușmanii lui Dumnezeu vreau să mi-o ră-pească din suflet; convinsă că libertatea mea de creștină trebuie să fie mai pe sus de ceea ce îmi impune nerușinarea, voin-d să împlinesc marea misiune, de a da pildă bună, dorind să nu mă las amăgită de diferitele pompe ale lumii: promit solemn-

lui Dumnezeu și Preacuratei Sale Maice să mă îmbrac, întotdeauna și în tot locul, cu decorul ce-l cere inima mea botezată în sângele lui Hristos și sfințită prin Cuminecătură.

„Resping cu indignare ridicula și nerușinata modă a sânelui descoperit, a brațelor goale, a hainelor prea scurte și prea lipite de trup și cea a ciorapilor transparente; și declar că doresc să impun și să fiu stimată pentru virtuțile sufletului, iar nu pentru vanitatea sensuală a trupului meu, care va trebui să se întoarcă în țărână“.

Mișcarea se întinde și în Argentina, și poate America ne salva de acest flagel, tot așa de periculos, ca și un război mondial. (ib.)

*

Acta apostolice Sedis nr. 11—1921 publică decretul Congregației Consistoriale dela Roma, prin care se dismembrează parohiile catolice din *Chișinău, Bender, Bălți, Hotin și Crasna*, cari aparțineau până acum diecezei de *Tiraspol* și se încorporează și supun jurisdicției episcopului catolic de *Iasi*.

*

Catholicism ori Husitism? *Arhiva* dela Iasi „publică, în nrul 1 (Iulie) 1921, un articol al directorului său Ilie Barbulescu: Catholicismul iar nu Husitismul inițiator al scrierii limbii române.

— La Sighet, unul dintre conferențiarilor dela adunarea Asociației prea se făcuse apologetul lui Huss, pe tema influinței ce ar fi avut-o asupra dezvoltării noastre culturale..

Posta Redacției.

Mai multora! *A trebuit să dăm întâietate la tipografia noastră manualelor de religie pentru școlile secundare, a căror lipsă o simțeau profesorii-cateheți și miile de studenți. De aceea am întârziat. Credem că și ceilalți cetitori ai noștri vor înțelege și scuza aceasta întârziere.*

Pdr. M. Pt. Cea din urmă va urma într'unul din numerii proximi. Cealaltă, cu chestiunea „complînirii scaunului“, socotim că nu e potrivit să o dăm. Cea mai de demult, s'a pierdut, de sigur pe postă.

Pdr. Dr. P. în I. Va urma în curând! Deocamdată — salutări!

Dr. B. în L. Cum vezi, „fițiua“ are și articli semnați de distinși profesori — mireni!